№ 80 ՇԱԲԱԹ ՅՈՒԼԻՍԻ 13 **1896** ՇԱԲԱԹ ՅՈՒԼԻՍԻ 13 № 80

ՔՍԱՆՉՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը՝ թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., ամսական 1 րուբլի։

Գրվել «ՄՇԱԿԻՆ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ։

Օտարաքաղաքացիները պէտք է դիմեն հետևեալ հասցէով՝ Тифлисъ. Редакція «МШАКЪ»։ իսկ արտասահմանից՝ Tiflis. Rédaction «MSCHAK»։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թիւրքիան և կրէտէի հարցը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրեցօր. Գիւղացիների սրդեգիրներ. Դատաստանական դահլիճից. Նամակ Բագուից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Պաշտօնական յիշատակագիր. Անգլիացու նամակը. Կրետէ. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Ամերիկայից. Թիւրքիա. Կորէա. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ. — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Փաստեր և մտքեր.

ԹԻՒՐՔԻԱՆ ԵՒ ԿՐԵՏԷԻ ՀԱՐՑԸ

Մի շաբաթ հազիւ կայ, որ ամբողջ քաղաքական աշխարհը տրամադրված էր հաւատալու, որ կրէտական հարցը շուտով կը ստանայ իր խաղաղ լուծումը՝ Բ. Դրան արած զիջումների շնորհով։ Սակայն այսօր, մի շաբաթից յետոյ, այդ յոյսերը նորից չքանում են և գործերի վիճակը թէ Կրետէում և թէ Թիւրքիայում աւելի ու աւելի է վատանում։ Եւրօպայի հասարակական կարծիքը, պետական գործիչները, մամուլը, նոյն իսկ դէպի Թիւրքիան ամենանպաստաւոր կերպով տրամադրված անձինք սախված են խոստովանելու, թէ բոլոր չարիքների միակ աղբիւրը այն երկրի, կեղծ քաղաքականութիւնն է, որ գործադրում է Թիւրքաց կառավարութիւնը մի ձեռքով ամենալայն խոստումներ, գրաւիչ զիջումներ հրատարակելով, իսկ միւս ձեռքով հրահանգներ և պատուէրներ տալով իր պաշտօնեաներին՝ երբէք չը կատարել այդ խոստումները։ Թիւրքիայի պաշտպան գործիչները և մամուլը այլ ևս չեն թաքցնում այն ճշմարտութիւնը, որ Թիւրքիան լուծվում, քայքայվում է և ոչ մի ձեռք, որքան էլ հզօր լինի, չէ կարող խափանել նրա անխուսափելի անկումը։

„Բոլորովին պարզ է, ասում է երեկվա Թէքամոլ „Новое Время“ լրագիրը մի առաջնորդող յօդուածի մէջ,—որ գործերը այլ ևս չեն կարող այդպէս գնալ։ Եթէ Բ. Դուռը կը շարունակի մի կողմից խօսել ռէֆորմների մասին, իսկ միւս կողմից խրախանապէս զբաղվել „զսպումներով“ (վերջին տեղեկութիւնների համաձայն Էգինում, Դիարբէքիրի նահանգում, նորից կոտորել են հայերին և սպանվել են մօտ 400 հոգի) այն ժամանակ խաղաղութիւնը և հանգստութիւնը երբէք չեն վերականգնվի Թիւրքիայում։ Թիւրքաց քաղաքականութիւնը առաջվայ պէս պահպանում է իր երկդիմի բնաւորութիւնը. նա ցոյց է տալիս իրան խօսքով զիջող և խաղաղասէր, բայց գործով աշխատում է զսպել կրէտական և հայկական շարժումները միայն զէնքի ոյժով։ Թէ ո՛ւր կը տանի այդ,—ամենքի համար հասկանալի է։ Կրետէում խռովութիւնները և արիւնհեղութիւնները նորից սկսվել են հէնց այն րօպէին, երբ յոյս էր ծագել, թէ կրէտական էպիտրօպիան, այն է ապստամբութեան գլխաւոր կօմիտէտը, ազգային ժողովի պատգամաւորների միջոցով համաձայնութիւն կը կայացնի Բ. Դրան հետ կրետէի ինքնավարութեան պայմանների մասին։ Միթէ ցաւալի չէ, որ վեց մեծ պետութիւնների խաղաղասիրական ջանքերը անզամալուծվում են Թիւրք փաշաների անտեղի եռանդով։“

Իսկ անգլիական մի նշանաւոր քաղաքական գործիչ, ինչպէս հաղորդում է նոյն լրագիրը, հետևեալ կարծիքն է յայտնել։ „Թիւրքիայի քայքայման վերջին շրջանը արդէն հասել է և երբէք այնքան մօտ չէ եղել, ինչպէս այժմ։ Խաղաղութիւնը և կարգապահութիւնը հազիւ պահպանվում են, այն էլ միայն առերես նոյն իսկ մայրաքաղաքում. գաւառներում տիրում է կատարեալ անիշխանութիւն։ Ցանկանան թէ չը ցանկանան եւրօպական մեծ պետութիւնները, բայց նրանք պէտք է շուտով վճռեն այս հարցը. „ինչ անել Թիւրքիայի հետ“։ Միայն երեք միջոց կայ. 1) կամ մեծ պետութիւնները պէտք է վերցնեն Թիւրքիան իրանց կառավարութեան ներքոյ մի առանձին յանձնաժողովի ձեռքով. 2) կամ պէտք է կազմակերպվեն առանձին անկախ քրիստոնեայ պետութիւններ և 3) կամ Թիւրքիան պէտք է բաժանվի մեծ պետութիւնների մէջ։“

Գուցէ այնքան էլ մօտ չէ Թիւրքիայի անկումը, ինչպէս գուշակում է անգլիացի քաղաքագէտը, բայց մի բան ամենքի համար անժխտելի է, որ ներկայ վիճակի մէջ թողնել գործերը անկարելի է։ Առանց Եւրօպայի կամ որ և է մի քրիստոնեայ պետութեան միջամտութեան Թիւրքիայի քրիստոնեայ ազգաբնակութիւնը վերջնականապէս ջնջվելու վտանգին է ենթարկված։ Լաւ է, որ գոնէ այժմ ամենքն եկել են այդ համոզմունքին։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԵՑՕՐ

XXXII

Ներքի բերած յօդուածը, որ մենք առաջարկում ենք ձեզ, ընթերցող, կարդալ, տպագրված է Կ. Պոլսում՝ Վահան վարդապետ Տէր-Մինասեանի խմբագրութեամբ հրատարակվող «Լոյս» լրագրի մէջ։ Թէև լրագրի անունը մի այնպիսի հրաշալի բառ է, ինչպէս է լոյս բառը, և խմբագիրն էլ՝ հագած ունի վարդապետի վերարկու, մի վերարկու, որ ենթադրում է անձնազոհութիւն իր հօտի համար, բայց և այնպէս այդ յօդուածը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի սուտ և անարգ մատնութիւն, սոսկական միայն Սամուէլի Թրքական անբարոյական մթնոլորտին, բայց ոչ երբէք մամուլի էջերին և հոգևորականութեան։ Բայց կարդացէք նախ այդ յօդուածը, որ կրում է «Քէլէկ» վերնագիրը։ Ահա.

«Քէլէկը տեսակ մը նաւակ է, որ կը գործածուի գաւառներու մէջ մեծամեծ գետերու մանաւանդ Եփրատայ վրայ։ Քէլէկի գործածութիւնն է շատ հին։ Հերոդոտ՝ հին պատմագիր մը կը նկարագրէ հայերու Քէլէկի գործածութեամբ հեռաւոր երկիրներու հետ ունեցած վաճառականութիւնը, մանաւանդ ընդ մէջ Տիարպէքիրի և Պաղտատայ։

«Քէլէկը կը շինուի ցարդ այսպէս. երկայն ձողեր իրարու կը կապեն փոկերով և որոց վրայ կը փռեն գոմէշի, եզի լայն ու երկայն միակտուր կաշի, յետոյ ապրանք կը զետեղուին և մարդիկ կը նստին կախելով Քէլէկի առջևէն փչուած տիկեր։ Ի՛նչ զարմանալի տեսարան, թէև երբեմն ահասարսափ. մանաւանդ ջրերն երբ յանկարծ տեղ-տեղ սրընթաց ուղղութիւն մը կառնուն, այլ սակայն երկիւղն այնքան մեծ չըլլար, եթէ տիկերն աղէկ փչուած և հաստատուած են։ Այսպէս տիարպէքիրցին իր ապրանքն և ուղևորներն ի Պաղտատ կը բերէ, այլ որովհետև Քէլէկով դեռն ի վեր վերադառնալն անհնար է, ուստի քէլէկատէրն ստիպուած է Քէլէկը ծախել և էշ մը գնելով կարաւանին հետ միանալ և վերադառնալ ի Տիարպէքիր, ուր էշը կը ծախէ, և անոր գնով նորէն Քէլէկ մը կը շինէ, այսպէս շարունակաբար։ Ուրեմն Տիարպէքիրի Քէլէկն ի Պաղտատ միշտ կը փոխանակուի իշու։

«Գրեթէ սարիուկիւն է ի վեր որովհետև մեր Ազգ. պատրիարքարանն ապրանք ունէր քշելու, ուստի պէտք կունենայ Քէլէկի. կը գտնէ զայն, միայն թէ սա տարբերութեամբ որ Տիարպէքիրի Քէլէկն է անկենդան և անբան արարած, իսկ պատրիարքարանինը՝ կենդանի և բանաւոր։

«Սա՛ այս մեր Քէլէկ պատրիարքարանէ ապրանք շալկելով հեքը կառնէր ի Բերա եւրօպացի լրագրական թղթակիցներու կամ դեսպանատունը...

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՓԱՍՏԵՐ ԵՒ ՄՏՔԵՐ

II

Քաղաքակրթված վայրենութիւնն էլ լայն չափերով շահագործում է Աֆրիկայի, Աւստրալիայի վայրենիների տխուր և գթալի արհեստը—մարդակերութիւնը։ Քաղաքակրթված ուղեղի վայրենի հակումները աւելի վտանգաւոր, աւելի չարագործ են, քան այն հակումները, որոնք զարգացողութեան ամենաստոր աստիճանի վրա կանգնած տկլոր անասուն-մարդոն մեծ հաճոյքով ուտեցնել են տալիս իր նմանների միսը։ Վերջինիս համար փրկութեան յոյս դեռ կարող է լինել. նրան դեռ անծանօթ է մտաւոր լոյսը, քաղաքակրթութեան այն հրաշալի բարիքը, որի հիմնաքարն է մարդասիրութիւնը։ Մինչդեռ քաղաքակիրթ վայրենութիւնը անցել է ամեն ինչ, գիտէ այն ամենը, ինչ որ պիտի մարդկային հասարակութեան պիտանի անդամ դարձնէր մարդակեր աւստրալիացուն։ Նա անգիր գիտէ աւետարանը, կարող է հրճուանքի ամենաբարձր աստիճաններում փառաբանել նրա սրբազան սկզբունքները, սակայն գիտէ և մինացնել այդ սկզբունքները մեքենավելական «բայց»-երով։ Նա շատ լաւ ճանաչում է համաշխարհային մեծ հեղինակներին, որոնց գործերը, որոնց խօսքերը մարդկութեան բաղդի և իղձերի հանդամակներն են։ Բայց անմահ անուններն էլ չեն կարող բողոքել, լռեցնել, որովհետև քաղաքակիրթ մարդակերութիւնը գիտէ հարստահարել նրանց ամենաանխիղճ, ամենաանողորմ կերպով։ Նա հէնց մեծ հեղինակների վրա է հիմնում իր վարդապետութիւնը, նրանց է քաշքշում իր եռեից և վկայել տալիս, թէ մարդկային միտքը դարերի սկզբից միմիայն ատելութեան, մարդակերութեան կուլտին է երկրպագել։ Այդ է պատճառը, որ քաղաքակրթված վայրենութիւնը այնքան թոյն է տարածում իր շուրջը, այնքան դանդաղեցնում է առաջադիմութեան քայլերը, որոնք առանց այդ էլ կրիայի քայլեր են։

Վերջին ժամանակներս ռուս թիւրք ազգասէրները մի նոր աղմուկ բարձրացրին։ Իրանց մշտական վառ ցանկութիւնն էր աշխարհ զարմացնել հայրենասիրական մեծագործութիւններով, որոնց կուլ պիտի գնային Ռուսաստանի բազմաթիւ մանր ազգութիւնները։ Այժմեան գիւտը, որ ազդու է, որ տաքիկ ու կոկ ֆրազա է, ունի այսպիսի ձևակերպութիւն. «Ռուսաստանը ռուսների համար»։ Ռուսներ ասելով հասկացվում է այն ժողովուրդը, որն ապրում է Ռուսաստանի կենտրօնական նահանգներում։ Այդ պատճառով թիւրք ազգասէրները Ռուսաստանը բաժանում են երկու մասի—կենտրօն և ծայրեր։ Եւ որովհետև ամբողջ ահագին պետութիւնը միմիայն կենտրօնի համար է, ուստի, ասում են, պէտք է, որ երջանկութեան, բարեբաղդութեան բոլոր պաուղները վայելէ միայն կենտրօնը. նա միշտ պիտի բարձր մնայ, միշտ պիտի հիացմունք և նախանձ պատճառէ ծայրերին։ Եթէ հարկաւոր է ժողովրդական լուսաւորութիւն, դա պիտի լինի կենտրօնում. եթէ քաղաքային ինքնավարութիւն, կուլտուրական այլ և այլ հիմնարկութիւններ հարկաւոր են ժողովրդի մտաւոր, բարոյական և տնտեսական կատարելագործութեան համար, դրանք բոլորը անպատճառ պիտի միմիայն կենտրօնում պատսպարվեն։ Ամեն ինչ այնտեղ... Իսկ ծայրերը։ Դրանք, թիւրք հայրենասէրների մեծիմաստ արդարութեան տեսակէտից, պիտի մնան մութ ու անլոյս, խուլ, վայրենի։ Ծայրերում ոչինչ լաւութիւն, ոչինչ բարեկարգութիւն։ Հարկաւոր է, որ այդտեղ ապրող ժողովուրդները մնան աղէտ, աղքատ, տգէտ։ Եւ սա ծաղր չէ, ընթերցող, սա ֆելիետօն չէ, լուրջ խօսք է, սա համոզմունք է, որի վրա յենված՝ «հայրենասէրները», բանակռիւ են վարում թէ իրանց համախոհների և թէ իրանց հակառակորդների դէմ։ Այդ երեւելի «հայրենասիրութիւնը», որ առանց դողալու, առանց կարմրելու պահանջում է սեփական հայրենիքի անբաժան մասերը կազմող ծայրերի համար անբաղդութիւն, թշուառութիւն, գիտէք ինչ մեծ գաղափար ունի իր գրպանում։ Աղքատ, խաւար ծայրերը, ուր ապրում են ոչ-ռուս տարրեր, տեսնելով կենտրօնի բարեկեցութիւնը, երջանկութիւնը, հոգով և մտքով կը ձգվեն դէպի այնտեղ, կը միանան, կը ձուլվեն բուն ռուս տարրի հետ։ Ահա թէ ինչի համար են այնպիսի հիացմունքով, այնպիսի եռանդով քարոզում ծայրերը տնտեսապէս և մտաւորապէս անապատ դարձնելու վայրենի մտքերը։

Մենք այդ մտքերը հերքելու հարկաւորութիւն չենք զգում։ Ինքը, ռուսաց մամուլը, այդ կատարում է աւելի մեծ ոյժով, մեծ տակտով, քան որքան կարող էինք մենք։ Բայց կան և շատ զարմանալի հերքողներ։ Օրինակի համար, վերցնենք «С.-Пет. Вѣд.» լրագիրը, մի տարօրինակ ճակատագրի տէր օրգան, երկդիմութեան մի զարմանալի օրինակ։ Ահա ինչ է ասում այդ լրագրի խմբագիր իշխան Ուխտոմսկի. «Գոյութիւն ունի մեծ, անբաժան, անխորտակելի Ռուսաստան. այդ լայնածաւալ պետութեան մէջ օրգանական կապերով մտել են, մտնում են և դեռ, գուցէ ամբողջ դարեր կը մտնեն առանձին ցեղեր, ժողովուրդներ և թագաւորութիւններ։ Կենտրօնական կառավարութեան իմաստութիւնից և մարդասիրութիւնից անմիջապէս կախված է մեր աճումը, որը կամ մեծանում է, կամ փոքրանում։ Միմիայն պետութեան ծայրերում կատարեալ արդարութեամբ կառավարելու կարողութիւնից, որ այնտեղ համակրութիւն և սէր կը զարթեցնի դէպի մեզ, կախված է ռուսական հսկայի զարգացման շարժումը»։ Յիշելով այնուհետև, որ օտարազգի տարրերն են օգնել Ռուսաստանին այդքան մեծանալ և տարածվել, իշխան Ուխտոմսկի շարունակում է. «Խայտաբղէտ հիւսուածքի տէր Ռուսաստանի և նրա բարձրագոյն իշխանութեան մէջտեղը երբեմն փորձեր է անում կանգնել, ծածկվելով Միապետի անուան տակ, մանր—ինքնասէր և մտաւորապէս սահմանափակ չինօվնիկութիւնը։ Ծայրերի և սրտի մէջ եղած անհամաձայնութիւնը նրան ձեռնտու է, որովհետև ապահովվում է նրա արտօնութիւնները, նրա չափազանցրած նշանակութիւնը»։

Այսպիսի բարեացակամ շրթունքներից կարելի էր մեզ լսել, այնպէս չէ, ընթերցող։

Սակայն իշխան Ուխտոմսկին իր այս բարձրաթռիչ խօսքերով մի բան հաստատում է։ Այո, հաստատում է, բայց ոչ թէ մի նոր ճշմարտու-

կան թարգմաններու քով. կը փախայ, կը պնդէ երդնլով թէ կեղծ չեն իր ապրանք և կամ անարժէք: Ցետոյ կը վազէ ի Ղալաթիա և «Դըրօք փակելով» «Հայրենիք»-եաններու հետ կը տեսակցի, և ահա քիչ օրէն սուտերն սկսած են տարածուիլ մեր միամիտ ժողովրդեան մէջ, և...

«Լոյս» այս տողերը կը գրէ, վասն զի շատերու հետաքրքրութիւն եղած է թէ Տիրան Քէլէկեան ինչ բան ունի մեր պատրիարքարանի մէջ, և ինչո՞ւ մեր աղքատիկ ազգէն չորթէ ամսէ ամիս գրեթէ քան ոսկի»:

Ի՞նչ աւելացնել այդ տողերին: Դրանք այնքան պերճախօս են, որ աւելցնելու պէտք էլ չը կայ: Մանաւանդ որ այդ տողերը գրված և լոյս են հանված սուլթանների քաղաքում, ուր մատնիչները և լրտեսները բազմանում են նոյնքան արագ, որքան ձկները ջրի մէջ: Սակայն այս նոր մատնութիւնը ունի մի մեծ տարբերութիւն. սովորական մատնութիւնները Կ. Պոլսում կատարվում են մութ անկիւններում, գաղտնի կերպով, «ծպտեալ» լրտեսների ձեռքով, իսկ այս անգամ այդ նոյն մատնութիւնը կատարվում է հրապարակով, լրագրի էջերում, մի վարդապետի ձեռքով, որ այսպիսի յօդուածներ գրելուց յետոյ, հանգիստ խղճով՝ զգեստաւորվում, բեմ է բարձրանում, եկեղեցու սեղանից «խաղաղութիւն» և «սէր» քարոզելու իր հօտին...

«Լոյս» լրագրի զոհը՝ Տիրան Քէլէկեան՝ Իզմիրլեան պատրիարքի քարտուղարն է, հայոց պատրիարքարանի պաշտօնեայ: Մատնելով քարտուղարին, Վահան վարդապետը զգում է արդեօք, որ մատնում է և պատրիարքարանը, և պատրիարքին, ուրիչ խօսքով իր հոգևոր պետին, որին ծառայելու է կոչված այն օրից, երբ հագաւ վարդապետական փարաջան: Նա այդ չէ զգում: Նա կորցրել է այն, որ կոչվում է խիղճ, ամօթ, պատիւ: Այդպիսի մարդուն հոգևորական դասի մէջ պահելը՝ անկարելի է: Նրա հետ պէտք է վարվել այնպէս, ինչպէս մի քանի տարի առաջ պատրարքարանը վարվեց մի ուրիչ մատնիչ-հոգևորականի, Մամբրէի հետ, այն է կարգալոյծ անել, և վերջնականապէս նետել Նազըմ փաշայի գիրկը...

Խ. Մալումեան

ԳԻՒՂԱՑԻՆԵՐԻ ՈՐԴԵԳԻՐՆԵՐ

Գիւղական ազգաբնակութիւնը առհասարակ կարողանում է շատ շատ՝ դպրոցներ պահել տարրական ուսման համար: Սակայն յայտնի են դէպքեր, երբ նա տարիներ շարունակ պահել է որդեգիրներ և միջնակարգ ու բարձր դպրոցներում:

Այդպիսի մի փորձ տեղի ունի Խարկովի գաւառում, որի գիւղական ազգաբնակութիւնը պահում է ներկայումս մի քանի որդեգիրներ: Գաւառի բոլոր գիւղերը՝ համեմատ իրանց բնակիչների թւին՝ տալիս են յայտնի վճար, որից կազմվում է որդեգիրների թոշակը:

Որդեգիր նշանակվում են նոյն գաւառի գիւղական ազգաբնակութիւնից և տարրական դըպրոցը վերջացրած սաներից: Մինչև վերջին տարին որդեգիրները ուսանում էին միայն բժշկական դպրոցում իբրև ստիպենդիատներ Ալէքսանդր II կայսրի թագաւորութեան քսանհինգամեակի յիշատակին: Իսկ այժմ այդ թոշակները տեղափոխվում են Խարկովի տեխնիկական, երկաթուղիական և երկրագործական դպրոցները:

Ազգաբնակութիւնը համակրութեամբ է վերաբերվում այդ գործին և ուրախութեամբ վըճարում է այդ տուրքը: Մինչև այժմ գոնէ չէ նկատված, որ որդեգիրների թոշակի համար նշանակված տուրքի վերաբերութեամբ ապառիկներ մնան գիւղացիների վրա:

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԴԱՀԼԻՃԻՑ
(Վերջ)

Ջէմէսօվ, վերջապէս 1887 թւի վերջին, դեկտեմբերի 29-ի համարում, պ. Սպանդարեան տպում է Զմիւռնիայի ռուսաց հիւպատոսի գըրութիւնը, որ այնքան անհերքելի փաստաթուղթ է համարում մասնաւոր մեղադրողի հաւատարմատարը: Սակայն ինչ է գրում այդ թըղթում մեր հիւպատոսը, որի խօսքը, ի հարկէ, մեծ նշանակութիւն ունի բոլորիս համար.—նա գրում է միայն այն, ինչ որ հաղորդել է նրան Զմիւռնիայի առաջնորդը, և ոչ մի խօսք իր կողմից: Ես ձեր առանձին ուշադրութիւնն եմ դարձնում, պ.պ. դատաւորներ, այն հանգամանքի վրա, որ մեր հիւպատոսը ոչ մի վկայութիւն չէ տալիս իր կողմից փողերի ում և երբ ուղարկվելու մասին և հետևաբար այս դէպքում վկայ համարել մեր հիւպատոսին յամենայն դէպս թիւրիմացութիւն է: Ուրեմն այդ թուղթը, որի վրա այնքան յոյսեր է դրել իմ հակառակորդս, իր մէջ պարունակում է Մուրադեան արքեպիսկոպոսի վկայութիւնը, որ սակայն քիչ գին ունէր պ. Մալումեանի աչքում, որովհետև նրան յայտնի էին այն սերտ կապերը, որոնցով կապված էին այդ արքեպիսկոպոսը և «Նոր-Դարի» խմբագիրը: Պ. Սպանդարեանի գրական հակառակորդների, ի միջի այլոց պ. Մալումեանի մէջ ծագած կասկածները փարատելու համար, պէտք է կարծել, շատ թոյլ միջոց էր այն արքեպիսկոպոսի վկայութիւնը, որի թեկնածութիւնը կաթողիկոսական գահի համար պաշտպանում էր միմիայն «Նոր-Դարը», այն էլ անորոշ վկայութիւն, թէ փողերը «իր ժամանակին» ստացվել են,—երբ է եղել այդ «իւր ժամանակը», մնում է անյայտ և անյայտ է մինչև օրս: Բացի հիւպատոսի գրութիւնից իմ հակառակորդս ներկայացրել է մի փաստաթուղթ ևս, որ ստացված է Պոլսից մի նոր յանձնաժողովից, որ գոյութիւն չունէր «Նոր Դարի» հանգանակութեան ժամանակ: Այդ թուղթը այս դէպքում ոչինչ ապացուցանել չէ կարող, որովհետև նա գրված է 1890 թ. յունվարի 23-ին, այսինքն պ. Մալումեանի յօդուածից մի տարի յետոյ: Ես աւելին կասեմ—այդ թուղթը այժմ էլ ոչ ոքի չէ կարող համոզել, թէ փողերը իր ժամանակին տեղ են հասցրած, որովհետև ինքը յանձնաժողովը այդ փողերը ստացել է հանգանակութիւնը փակվելուց 6 տարի յետոյ: Ում մօտ էին այդ փողերը 6 տարվայ ընթացքում. եթէ Պալէօղեանի մօտ, ինչու էր նա այդքան տարի իր մօտ պահում այդ փողերը. եթէ շահեցնելու նպատակով, ո՞վ էր այդ իրաւունքները տուել նրան և ինչու յանձնաժողովին 1890 թւին յանձնվում է ուղիղ այնքան գումար, որքան հանգանակված էր 1885 թւին, այն է 1,500 ր.,—ուր են այդ 1,500 ր. տոկոսները: Վերջապէս ում մօտ էին այդ փողերը մինչև Պալէօղեանին հասցնելը,—ի հարկէ «Նոր-Դարի» խմբագրատանը,—ուրեմն պարզ է որ յամենայն դէպս 2 տարի այդ փողերը մնացել են պ. Սպանդարեանի գրպանում: Այդպէս ուրեմն, հակառակորդիս ներկայացրած փաստաթղթերից մէկը գրված է յետին թւով, պ. Մալումեանի յօդուածից մի տարի յետոյ. միւսը՝ պարունակում է իր մէջ իսկապէս միմիայն Մելքիսեդէկ արքեպիսկոպոսի վկայութիւնը, որ պ. Մալումեանի համար յայտնի պատճառներով շատ կասկածելի պէտք է լինէր. իսկ այն խորհրդաւոր լռութիւնը, որ պահպանում էր սկզբում «Նոր-Դարը» հանգանակված փողերի վիճակի մասին, այն հակասական տեղեկութիւնները, որ տալիս էր նա լռութիւնն ակամայ ընդհատելուց յետոյ, մի անգամ մատնանիշ անելով գրող Մամուրեանին, միւս անգամ վաճառական Պալէօղեանին, և վերջապէս այն հանգամանքը, որ մէջտեղ չէին բերում պօստի անդորրագիրը,—այդ բոլորը, պ.պ. դատաւորներ, կարող էին առաջ բերել և պէտք է առաջ բերէին պ. Մալումեանի մէջ բանական կերպով հիմնված համոզմունք, թէ պ. Սպանդարեան իւրացրել է հրկիզեալների օգտին հանգանակված փողերը: Ես սրանով չեմ ուզում յայտնել իմ անձնական կարծիքը, թէ պ. Սպանդարեան յիրաւի իւրացրել է այդ փողերը,—այդ իմ գործս չէ և հարկաւոր չէ իմ նպատակիս համար, այդ թողնում եմ ձեզ դատելու, պ.պ. դատաւորներ: Յամենայն դէպս, եթէ ապացուցվի էլ, թէ պ. Սպանդարեան չէ իւրացրել այդ փողերը, պ. Մալումեան պէտք է համարվի սխալված և ոչ թէ զրպարտող: Ինձ թւում է, որ ես կարողացայ անհերքելի կերպով ապացուցանել, որ պ. Մալումեանի գրածը պ. Սպանդարեանի մասին բըղխում էր նրա համոզմունքից և որ այդ համոզմունքը ունէր բանական հիմքեր: Կար մի ամենահեշտ միջոց այդ համոզմունքը հերքելու համար և միանգամայն տարօրինակ է թւում ինձ, պ.պ. դատաւորներ, որ պ. Սպանդարեան չը դիմեց այդ միջոցին, ցոյց չը տուեց պօստի կվիտանցիան: Մի հասարակ պօստային անդորրագիր, մի կտոր թուղթ բաւական էր բոլորի բերանը փակելու համար և աւելորդ կը լինէր աղմուկ բարձրացնել, յանձնաժողովներ անհանգիստ անել, մի դատարանից միւս դատարան դիմել,—բայց պ. Սպանդարեան թողեց այդ ամենահեշտ ձևը, չերևաց և մինչև օրս չը կայ այդ փոքրիկ թղթի կտորը:

Այդ բոլորը տեսնելով, պ. Մալումեան, իբրև հրապարակախօս, ոչ միայն իրաւունք ունէր, այլ և պարտական էր յիշեցնել հասարակութեանը, որ հասարակական փողերը, իր համոզմունքով, վտանգված են: Զուր է պնդում իմ հակառակորդը, թէ զէյթունցիների փողերը ոչինչ կապ չունէին Հրատարակչական ընկերութեան հետ: Հրատարակչական ընկերութիւնը ունի գանձարան և բաւական մեծ ծախսեր է անում. ամեն մի ազնիւ հրապարակախօս պէտք է աշխատէր, որ այդ ընկերութեան տնօրէն և ուրեմն այդ փողերը կարգադրող անձինք ընտրվեն այն մարդկանց միջից, որոնց ձեռքերը անպայման մաքուր են: Պ. Սպանդարեան այդպիսիների թւին չէր պատկանում պ. Մալումեանի անկեղծ համոզմունքով, և ինչ զարմանալու բան կայ, որ պ. Մալումեան գրում է այդ մասին: Կրկնում եմ, այդ իմ կարծիքը չէ պ. Սպանդարեանի մասին,—ես չեմ ճանաչում պ. Սպանդարեանին,—այլ պ. Մալումեանի:

Մնում է ինձ հերքել մեղադրանքի այն կէտը, որ վերաբերում է «Արշակունին»:—Պ. Մալումեան պ. Սպանդարեանին անուանել է «Գրական Արշակունի պարագլուխ», այսինքն գրական փախստականների, հասարակական փողերի վատնելը սրբապղծութիւն չը համարող մարդկանց պարագլուխ և հետևաբար սխալվում է հակառակորդս՝ այդ դարձուածքը ռուսերէն «глава злодѣевъ», այսինքն իսկական չարագործների պարագլուխ թարգմանելով: Իսկ եթէ այդ այդպէս է, այդ էլ զրպարտութիւն չէ կարող համարվել, այլ մի խիստ յարձակողական դարձուածք, որ ճիշդ է, անվայել է համարվում մասնաւոր յա-

---

թիւն, այլ այն հինը, մաշվածը, քրքրվածը, որ ասում է թէ կան մարդիկ, որոնց բերանից մինչև ականջը հինգ օրվայ ճանապարհ է: Դեռ չէր չորացել այն թանաքը, որով այդպէս պաշտպանվում էին պետութեան ծայրերում ապրող ժողովուրդները, դեռ գրողի ականջում հնչում էին այդ մեծաղղորդ խօսքերը, երբ նոյն «С.-Петер. Вѣд.» լրագրում լոյս տեսաւ մի նոր, կեղտոտ ինսինուացիա հայերի դէմ: Այս անգամ Ուխտոմսկիյ բոլորովին անողորմ է հայերի վերաբերմամբ: Առանց որ և է դժուարութիւնների, մի վայրկեան անգամ չը տատանվելով, նա ասում է որ հայերը ոչինչ չունեն. ոչ լեզու՝ ոչ պատմութիւն, ոչ կուլտուրա, ոչ կրօնական միութիւն, մի խօսքով զրկված են այն բոլոր բաներից, որոնք իրաւունք են տալիս մի որ և է ժողովրդին մարդկութեան պատմութեան մէջ որ և իցէ դեր կատարել: Այս դեռ ոչինչ: Հայերը մեղաւոր չեն, որ Պետերբուրգի ակադեմիական լրագիրը տգէտ է կամ տգէտ է ձեւանում այն ծայրերի վերաբերմամբ, որոնց բարօրութեան համար խաչվում է: Կայ կամաւոր կուրութիւն, կամաւոր խլութիւն, որ շատ հարկաւոր է որ և է աշխատութիւն հեշտացնելու համար: Իշխան Ուխտոմսկու լրագիրը, եթէ բաւականանայ երևակայելով թէ ինքը հոտենտոտների մի երկիր է գըտել Ռուսաստանում, մենք շատ չէինք զարմանայ: Բայց այդ գիւտին Ուխտոմսկիյ կցում է իր սեփական ձեռքով խորտակած օբսկուրանտների, խաւարամիտ տարակերների հազար և էլ աւել անգամ կրկնած չարախօսութիւնները, որոնք թէ յօրինված են, թէ ներկայացնում են անխղճօրէն խեղաթիւրած իրողութիւններ: Եւ ինչպէս չեն ձանձրանում միշտ կրկնել որպէս թէ հայերը Անդրկովկասում բոլոր պետական պաշտօնները ձեռք են բերել, մինչև անգամ ժանդարմական վարչութիւնների մէջ թարգմանի տեղեր են գրաւել, հայացնում են ամբողջ երկիրը, խլում են բոլոր լաւ հողերը, Պարսկաստանից և Թիւրքիայից գաղթականութիւններ են բերում և հողերը նրանց տալիս:

Այսպիսի տողերը արժանի են այն թերթին, որ մի երկու օր առաջ այնպիսի խօսքեր էր ասել ծայրերի ժողովուրդներին: Վայել է որ մի հրապարակախօս այդքան խուլ լինի դէպի սեփական բերանի ձայները: Եւ ինչ է ցոյց տալիս այդ խլութիւնը: Այն, որ լօգիկայի վայրենութիւնը նոյն մարդակերութեան է հասցնում, որի դէմ իբրև թէ կռւում էր նա: Դուրս է գալիս, որ կարելի է հանգիստ ու հանդարտ խղճով մի բանը գրել և իսկոյն ջնջել. դուրս է գալիս որ հրապարակախօսին հարկաւոր չէ ճշմարտութիւն, այլ ճշմարտութիւնը կարելի է գործ ածել իբրև լարախաղացի պաճուճանքներ, որոնք ամբոխին ցոյց են տալիս թէ գերբնական մեծ ոյժեր են պահպանում զարմանալի ոտիկները, թռիչքները:

Երբ իշխան Ուխտոմսկի ներկայ տարվայ սկզբից ձեռք առաւ «С.-Петер. Вѣд.» լրագիրը, երբ նրա յայտարարած դաւանանքը վայնասուն գցեց խաւարամիտ բանակի մէջ, ռուսաց ազնիւ, ազատամիտ մամուլի նահապետը՝ «Вѣстникъ Европы», շտապեց ապացուցանել որ «С.-Петер. Вѣд.», չը նայած այդ խոստումներին, շարունակում է մնալ «Гражданинъ»-ի և ընկ. մի հարազատ բեկոր: Պէտք է ասել որ պատկառելի նահապետը շատ լաւ էր ճանաչում այն «պարուղները», որոնք մի մի ճնկացնում էին ազատամըտութեան լարերի վրա...

Իշխան Ուխտոմսկու օրգանը այդ ճնկոցների մէջ չամաչեց մի ամբողջ ազգ հրատարակել բուշմէններ, որոնք ոչինչ չունեն այս աշխարհի վրա: Եւրոպական շատ ազգեր, մանաւանդ ֆրանսիացիները, անգլիացիները միաբերան վկայել են շատ անգամ, որ մենք ունենք պատմութիւն, գրականութիւն, որի հասակը տասնեակ դարերով է չափվում, ունենք լեզու, ամենահին քրիստոնեայ ազգերից մէկն ենք: Շովինիստները խենդացած են այն մտքի վրա, որ սուտ են բոլոր քաղաքակիրթ ազգերը, ոչինչ չը գիտեն, չեն հասկանում: Բայց քանիսին դուք կարող էք հաւատացնել, թէ քաղաքակրթութեան, կուլտուրայի, գրականութեան, լեզուի հարցերում ֆրանսիացին կամ անգլիացին ստոր է ռուս թթու ազգասէրից: Այո, թէև փոքր ու աննշան մի ազգային մեծութիւն է կազմում հայը, բայց գիտէ նա որ դարերի ընթացքում արիւնի գետեր է թափել քրիստոնէութեան համար. սա նրա կուլտուրան:—Երբ դեռ շատ և շատ ազգեր չը գիտէին Գուտենբերգի հրաշալի գիւտը, հայը տըպարաններ էր բաց անում Եւրոպայում և Ասիայում: Նրա պարբերական մամուլը երկու տարի առաջ հարիւրամեայ հասակն առաւ: Նա հասկանում է, որ առանց ուսումնարանի, առանց գիտութեան չը կայ կեանք: Ցոյց տուէք նրա հարևան ազգերից մէկին, որ այս գիտակցութեան մէջ նրա հաւասարը լինէր: Դուք ուրանում էք մեր պատմութիւնը, երևի, այն պատճառով որ մենք ենք նրան գրել: Իսկ Ստրաբօն, իսկ Քսենոֆոն, Տացիտ... Օ՛, դուք պատրաստ էք դրանց էլ ուրանալ, որպէս զի գոնէ մի վայրկեան հաճոյք ունենաք մի անհեթեթութիւն ասելու: Վերջապէս ինչո՞ւ մենք պիտի սովորեցնենք ձեզ: Լսեցէք թէ ինչ են գրել հայերի մասին նոյն իսկ ձեր հայրերը, նրանք, որոնց կօշիկները վերցնելու արժանաւորութիւնը չունէք դուք: 18 տարի սրանից առաջ, այն ժամանակ, երբ Բերլինի կօնգրէսը պատմական անիրաւութիւններ էր գործում, ձեր հայրերը, ձեր գրականութեան պարծանքները, ճգնում էին ազատել հայերին ընչաքաղց քաղաքակրթութեան աւազակային հակումներից և այն ժամանակ շատ և շատ ճշմարտութիւններ են ասել հայերի մասին:—Բայց ինչ ենք պահանջում... Եթէ դուք լսէիք նրանց, միթէ այժմ այդքան կը տառապէիք ձեր սեփական լօգիկայի վայրենութիւնից...

Մենք չենք հպարտանում, չենք համարում մեզ կատարելութիւն, աստուածների ընտրած, արատներից զերծ մի ազգութիւն: Գիտենք մեր չափը, ուզում ենք հասկանալ որ ձգտելով դէպի կատարելութիւն, դէպի լոյս, տանում ենք մի համեստ պարտաւորութիւն: փոքր ազգերին վիճակված է դէպի առաջ գնալ մեծերի ետևից. դա բնական օրէնք է: Ոչնչացնել այդ օրէնքը չեն կարող ոչ մի, նոյն իսկ շատ բարձրագոյն չարամըտութիւն: Բայց փոքր ազգերը մեծ ազգերից պիտի վերցնեն միայն այն, ինչ որ լաւ է, ինչ որ ցանկալի է ընդհանուր մարդկութեան, արդարութեան տեսակէտից: Դա փոքրների իրաւունքն է:

Լ.

բաքերութիւնների մէջ, բայց որ չատ գործածական է պարբերական գրականութեան մէջ թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում. ձեզ յայտնի է կատկովի разбойники пера դարձուածքը, որ նոյնն է արտայայտում, ինչ որ «Գրական Արշակաւանը». դուք գիտէք որ Շչեդրին «Пѣнкосниматели» էր անուանում «С. Петербургскія Вѣдомости» լրագիրը, «Ташкентцы» և ուրիշ այդպիսի բառերով էր կնքում իր հակառակորդներին: Վայելչութիւնը ուրիշ չափ ունի մասնաւոր կեանքում, ուրիշ չափ՝ հրապարակախօսութեան մէջ: Ես անձամբ չեմ համակրում չատ խիստ դարձուածքներին, բայց ընդունում եմ, որ հրապարակախօսութեան մէջ երբեմն անհրաժեշտ է լինում հարուածել չարիքը խիստ, բայց յաջողակ ոճով (рѣдко, да мѣтко) և ոչ ոք չէ կարող պահանջել, որ հրապարակախօսը արտայայտի իր մտքերն այն ոճով, որ յատուկ է «кисейная барышня»-ին:

Ն ա խ ա գ ա հ. Դեռ երկար կը տևի ձեր ճառը:

Ջ ե մ է ս ո վ. Ոչ. վերջացնում եմ: Ես արդէն ապացուցեցի, որ զուտ իրողութիւն է, թէ «պ. Սպանդարեանի անունը ջնջված է հայ գրողների չարքից»: Ես ապացուցեցի նոյնպէս, որ մեղադրանքի այն կէտերը, որոնք վերաբերում են պ. Սպանդարեանի «ամօթից զուրկ լինելուն», և «հայոց գրականութեան անպատւութիւն բերելուն»—զրպարտութիւն չեն կարող համարվել ոչ մի դէպքում, որովհետև նրանք պ. Մալումեանի կարծիքներն են և չեն պարունակում այն նշանները, որոնք օրէնքի տեսակէտից անհրաժեշտ են զրպարտութեան կազմութեան համար: Ես ձեզ բացատրեցի այնուհետև «գրականական Արշակաւանի» բուն իմաստը և ապացուցեցի, որ պ. Մալումեան բ ն ա կ ա ն հ ի մ ք ե ր ունէր հ ա մ ո զ վ ա ծ լինելու, որ զէյթունցիների օգտին հաւաքած փողերը վտանգի են ենթարկվել, ինչպէս այդ բանում համոզված էր, կրկնում եմ, կովկասի ամբողջ մամուլը և ամբողջ հայ հասարակութիւնը: Այդ բոլորի հիման վրա, ես խնդրում եմ ձեզ, պ.պ. դատաւորներ, մերժելով զրպարտութեան մեղադրանքը, արդարացնել պ. Մալումեանին, որ իր հրապարակախօսական պարտականութիւնն էր կատարում միայն, գրելով այն յօդուածը, որը առիթ է տուել ներկայ մեղադրանքին:

Այնուհետև խօսքը նորից տրվեց երդուեալ հաւատարմատար Վօցկօին:

Ն ա խ ա գ ա հ. Ձեր առարկութիւնը երկար կը տևի՞:

Վ օ ց կ օ յ. Երկար, որովհետև չատ երկար էր պաշտպանի ճառը *):

Ն ա խ ա գ ա հ. Յայտարարում եմ նիստը ընդհատված 10 րոպէով:

—

Վ օ ց կ օ յ **). Ես նորից չեշտում եմ այն հանգամանքի վրա, որ պ. Մալումեան Զմիւռնիայի ռուսաց հիւպատոսի գրութիւնից յետոյ է գրել իր յօդուածը, հետեաբար նա չէր կարող համոզված չը լինել, որ փողերը ժամանակին ուղարկված են այնտեղ, ուր պէտք է ուղարկվէին: Կասկածով վերաբերվել Մուրադեան արքեպիսկոպոսի նման բարձրաստիճան հոգևորականի վկայութեանը, ըստ իս, առնուազն համարձակ բան է: Հակասութիւն է հակառակորդի կողմից՝ մի կողմից պնդել, թէ «Նոր-Դարը» ոչ ոք չէ կարդում, միւս կողմից՝ թէ Մուրադեան արքեպիսկոպոսը պէտք է պաշտպանէր պ. Սպանդարեանին, որովհետև նրա բարեկամն էր և կաթողիկոսական թեկնածու. եթէ կաթողիկոսական թեկնածուն գնահատում է մի լրագրի պաշտպանութիւն, կը նշանակէ այդ լրագիրը ազդեցիկ թերթ է: Ինչ վերաբերում է պ. Սպանդարեանի յօբելեանին, ես, իբրև առարկութիւն հակառակորդիս ասածներին, կը յիշեմ, որ յօբելեանի օրը պ. Սպանդարեան շնորհաւորական հեռագիրներ ստացաւ, ի միջի այլոց, Հայոց կաթողիկոսից, Մուրադեան արքեպիսկոպոսից և Մոսկվայից՝ գրող Սմբատ Շահազիզից: Գալով «Շաւիղ» լրագրի յօդուածին, որ հակառակորդս ներկայացրեց ձեզ իբրև փաստ, ես պէտք է նըկատեմ, որ «Շաւիղը» փող իւրացնելում մեղադրում է ոչ թէ պ. Սպանդարեանին, այլ «Արձագանքի» խմբագիր պ. Աբգար Յովհաննիսեանին. թէ ինչու է հակառակորդս Ա. Յովհաննիսեանի մեղքերի համար պատասխանատու համարում պ. Սպանդարեանին, այդ ինձ համար զարմանալի է: Ես կրկնում եմ, որ պ. Մալումեանի յարձակումների չարժառիթը եղել է ոչ թէ համոզմունքը, այլ նախանձը և վերջացնում եմ իմ խօսքը, նորից խնդրելով ճանաչել պ. Մալումեանին մեղաւոր զրպարտութեան մէջ:

Ջ ե մ է ս ո վ. Իմ կարծիքով, համարձակութիւն չէ պ. Մալումեանի կողմից կասկածով վերաբերվել Մուրադեան արքեպիսկոպոսի վկայութեանը, քանի որ նրան յայտնի էին այդ արքեպիսկոպոսի և պ. Սպանդարեանի յարաբերութիւնները. բայց համարձակութիւն է հակառակորդիս կողմից պնդել, թէ ես վերագրում եմ պ. Սպանդարեանի հասցէին ուղղած այն, ինչ որ «Շաւիղի» մէջ գրված է պ. Աբգար Յովհաննիսեանի հասցէին: Այդ յօդուածի առաջին մասն է միայն վերաբերում Աբ. Յովհաննիսեանին, իսկ երկրորդ մասը ամբողջապէս ուղղված է պ. Սպանդարեանի հասցէին. ահա այդ կտորը (կարդում է). «Նոր-Դար» թերթին.—Ի՞նչ եղաւ Խ. Աբովեանցի արձանի համար ձեր հաւաքած փողերը: Ո՞ւր է արձանը, կամ ո՞ւր է փողը: «Նոր-Դարն» էլ չը պատասխանեց, որովհետև այդ նպատակով հաւաքած փողերն էլ երևի Զէյթունի 1.500 ր. փողերի օրն է ընկել, այսինքն անմիտ ամբոխին յանուն ազնիւ նպատակների կողոպտող «Միրզա-Խականզարի կոկորդը մտել: «Նոր-Դարի» խմբագիրը առաջին անգամը չէ, որ խարանվում է որպէս հասարակական փողերի կլանող: Յայտարարում ենք, որ քանի արձանը չը կայ և փողերի գործածելու հաշիւն էլ չէ տրվում, պ. Սպանդար Սպանդարեանին իրաւունք ունենք կոչելու հասարակական փողեր ուտող»: Ինչ վերաբերում է այն փաստաթղթերին, որոնց վրա կրկին և կրկին չեշտում է հակառակորդս, ես արդէն պատիւ ունեցայ ցոյց տալ ձեզ, թէ ինչ գին ունեն նրանք: Ես նորից պնդում եմ, որ հեղինակաւոր վկայութիւն մէջտեղը չը կայ, որովհետև ոչ մեր հիւպատոսը, ոչ էլ Կ. Պօլսի յանձնաժողովը իրանց կողմից ոչինչ չեն վկայում, այլ հաղորդում են մասնաւոր անձանց վըկայութիւնը: Վերջացնում եմ խօսքս, նորից խնդրելով արդարացնել պ. Մալումեանին:

Ն ա խ ա գ ա հ (դիմելով մեղադրվողին). Դուք լսեցիք ձեր պաշտպանի ճառը: Լսեցիք նոյնպէս և մեղադրողի առարկութիւնները և առաջ բերած ապացոյցները: Կրկին առաջարկում եմ հաշտութեամբ վերջացնել: Հնարաւոր չէք գըտնում արդեօք ներողութիւն խնդրել գանգատաւորից:

Խ. Մ ա լ ու մ ե ա ն. Ես այդ գտնում եմ միանգամայն անհնարին, որովհետև ինձ մեղաւոր չեմ համարում զրպարտութեան մէջ: 1889 թւին, երբ գրեցի իմ յօդուածները, անկեղծ կերպով համոզված էի այն բոլորի մէջ, ինչ որ ասել եմ: Եթէ գոնէ այսօր պ. մեղադրողը ներկայացնէր փաստեր՝ փողերը ժամանակին տեղ հասցնելու մասին, դա միայն կապացուցանէր, որ ես մոլորված եմ եղել, բայց ոչ զրպարտած, որովհետև, իմ կարծիքով, ահագին տարբերութիւն կայ զրպարտութեան և մոլորութեան մէջ: Ես միանգամայն համաձայն եմ այն բոլորի հետ, որ ասեց իմ պաշտպանը և մինչև այսօր էլ մնում եմ այն համոզման մէջ, ինչ որ ունէի 1889 թւին, իմ յօդուածները գրելիս:

Ս. Ս պ ա ն դ ա ր ե ա ն (նախագահին). Ես ոչինչ չունեմ ձեր առաջարկութեան դէմ, որովհետև իմ նպատակն այն չէ, որ պ. Մալումեան պատժի ենթարկվի, այլ այն, որ իմ անունից վերացվի արատը: Ձեզ ներկայացրած փաստաթղթերը ապացուցում են...

Ն ա խ ա գ ա հ. Ձեր պաշտպանն արդէն այդ ասեց...

Ս. Ս պ ա ն դ ա ր ե ա ն. Եօթը տարի է ես տանջվում եմ...

Ն ա խ ա գ ա հ. Նստեցէք...

Դատաւորները հեռացան խորհրդակցելու և քան րոպէից յետոյ դուրս բերեցին հետևեալ վճիռը, որ առաջ ենք բերում բառ առ բառ.—«Ճանաչելով մեղադրվող Խաչատուր Մկրտչեան Մալումեանին, 32 տարեկան, հարկատու, մեղաւոր մամուլի միջոցով 1889 թւին, հայոց «Նոր-Դար» լրագրի խմբագիր Սպանդար Սպանդարեանին զըրպարտելու մէջ, ենթարկել նրան Պատժ. կանոն. 1535, 2 և 3 ստո. 38 և 1536 յօդ. և 1894 թւի նոյեմբերի 14-ի և 1896 թւի մայիսի 14-ի Բ ա ր ձ ր ա գ ո յ ն մ ա ն ի ֆ է ս տ ն ե ր ի հիման վրա՝ մի ամիս և 10 օրվայ բանտարկութեան, հրատարակելով դատավճիռը մայրաքաղաքների և տեղական նահանգական լրագիրներում, ի հաշիւ մեղադրվածի: Դատաստանական ծախսերը, եթէ կը լինեն, առնել մեղադրված Մալումեանից: Նահանգական դատարանի վճիռը փոխել»:

Նիստը վերջացաւ ժամը $1^{1}/_{2}$-ին:

*) Պաշտպանի ճառը տևեց մօտ մի ժամ:

**) Համառօտում ենք թէ պ. Վօցկօյի և թէ պ. Ջեմէսօվի լրացուցիչ ճառերը, որովհետև դրանք մեծ մասամբ կրկնութիւն էին առաջին ճառերի:

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

Յուլիսի 9-ին

Երկրորդ օրն է, որ այստեղ խօսակցութեան ընդհանուր նիւթ է դարձել Լևոն Լալայեանցի գործի դատավճիռը: Այդ պարոնը, ինչպէս իր ժամանակին հաղորդել էինք, կլուբում թղթախաղի ժամանակ խարդախութեան մէջ մեղադրվելով, ենթարկված էր բանտարկութեան: Երկրորդ ամիսն է, որ նա բանտարկված է. ոչ մի երաշխաւորութեամբ չը համաձայնվեցին բաց թողնել: Կատարվում էր խիստ քննութիւն: Երէկ, յունիսի 8 ին, դատավարութիւն էր: Առաւօտեան 10 ժամից սկսած՝ հետաքրքրվողների մի ստուար խումբ լցվել էր դատաստանական դահլիճը: Մուտքը տոմսակներով էր. չատ չատերը հարկադրված էին յետ դառնալ՝ դահլիճում տեղ չը լինելու պատճառով: Հետաքրքրվող բազմութեան մէջ աչքի էին ընկնում և կանայք: Մեղադրվողին պաշտպանում էին երդուեալ հաւատարմատարներ՝ Բայկօվ և Պուցիլլօ:

Վկաների ցուցմունքները ոչինչ չապացուցեցին. բոլոր ցուցմունքները, համարեա, անորոշ, երկբայական էին և նոյն իսկ ի նպաստ Լալայեանի: Աւելի կչիռ ունեցող ցուցմունք սպասվում էր այն պարոնից, որը հրապարակ էր հանել «լարած դաւադրութիւնը»,—սակայն այդ ես իզուր անցաւ: Պարոնը նկարագրելով եղելութիւնը՝ չեշտեց մի երկու անգամ, թէ «իրան այնպէս թւաց» որ Լալայեանը թղթերը խառնելիս՝ նոր թղթեր աւելացրեց... ուրիշ ոչինչ: Վկաների ոչինչ չապացուցանող և «այնպէս թւաց» պատասխանները անկասկած առանց հետևանքի պիտի թողնէին գործը, եթէ մեղադրվողը լինէր մի ուրիշը և ոչ Լալայեանը: Հասարակական կարծիքը հակված է հաւատալու, թէ Լալայեան ընդունակ է գործելու նոյնանման յանցանքներ: Վերջին դէպքի առիթով թէև չը կան փաստեր, բայց կասկածում, ենթադրում, վճիռ են կայացնում, գրաւական վերցնելով անցեալը: Նոյն երևոյթը տեղի ունեցաւ և դատարանում:

Պրոկուրորը իր մեղադրական ճառի մէջ կանգ առաւ գլխաւորապէս նրա հասարակական դրութեան վրա, նրա վարած կեանքի, նրա վարքի վրա: Ի՞նչ կարելի է սպասել մի մարդուց—աւելացրեց ճառախօսը ի միջի այլոց—որի ողջ կեանքը եղել է թղթախաղութիւնը, գինեխմութիւնը, կանանց ետևից թռւ գալը, և այլն և այլն... Հիմք վերցնելով, գլխաւորապէս, այդ դրութիւնը—պրոկուրորը իր ասելիքը եզրափակեց այն սրոչումով, որ խիստ միջոցներ ձեռք առնվեն ևս փոխանակ բանտարկութեան, որ այդպիսիների վրա բարերար ներգործութիւն չէ կարող ունենալ, աքսորվի Սիբիր՝ որոշեալ ժամանակ այնտեղ բնակվելու համար»:

Դատարանը վճռեց զրկել Լևոն Լալայեանցին բոլոր իրաւունքներից, կարողութիւնից և բէկութեան կոչումից և 10 տարի ժամանակով աքսորել Օրէնբուրգի նահանգը բնակութեան համար այն պայմանով, որ ժամանակամիջոցը լըրանալուց յետոյ, երբ վերադառնայ, իրաւունք չունենայ մայրաքաղաքներում ապրելու: Պաշտպանները բողոքեցին այդ վճռի դէմ: Գործը կանցնի պալատը: Լալայեանցին դարձեալ բանտարկեցին և այս անգամ էլ մերժեցին երաշխաւորութեամբ բաց թողնելը:

Ն. Գուլթեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Երևան, յունիսի 30-ին

Մեր թատրոնական գրողների թւում մենք յիշատակելու պարտք ունենք և մի անձնաւորութիւն, որի գործունէութեան 25 տարին լրանում է ներկայ թւականի հոկտեմբերի 10-ին: Ո՞վ է այդ անձը: Դա Վասակ Մաղաթեանցն է, որն իր «Կրոթ-կրոթ», «Թամաշքեարըզ դիւշման կաղանըր» և «Մաղօյի կտակ» վօդըվիլներով կովկասեան քաղաքների թատրոնական բեմերին չատ լաւ յայտնի է: Ընդհանրապէս հայ լրագիրների, մասնաւորապէս «Մշակի» մէջ զանազան ժամանակներում տպված դիտողութիւնները պ. Մաղաթեանի այդ գրուածքների լաւ տպաւորութեան մասին՝ ինքն ըստ ինքեան մի գրաւական են նրա անունը յիշելու և յարուցանելու մի հարց, այն է՝ որ և է կերպով յարգել նրա 25 ամեակը: Թէ ո՞ր աստիճան արձագանք կը գտնի մեր այս առաջարկութիւնը հայոց գրական գործիչների մէջ, չը գիտենք: Յուսալով, որ մեր առաջարկութիւնը ընդունելութիւն կը գտնի, ցանկութիւն ենք յայտնում, որ խնդրվէր պ. Մաղաթեանից, որպէս զի նա հանէր փոշիների տակից իր մի քանի անտիպ թողած, բայց արդէն պատրաստի թատրոնական գրուածները և միջոց ձեռք առնվէր տպագրելու նրանց: Այդ գրուածքների մէջ մենք գիտենք՝ 1) «Էս էլ մէկ սուտ». 2) «Գեօզալ-գեօրումմեան չալ», 3) «Հալվասըզ օլու» կամ «Հախ վերմաղ, հախ կօյմաղ», 4) «Ծառաների կեանքից», 5) «Ջարն ու բարին մի տան մէջ» վօդըվիլները, և 6) «Գագիկ Բ.» դրաման:

Յովհաննէս Աթանասեանց
Գեղամ Աղիզեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է թերթ ու կէսից:

—

Արտասահմանի հայոց լրագիրները տեղեկութիւն են ստացել, որ Թիւրքաց-Հայաստանի զանազան կողմերում կառավարութիւնը միանգամայն մերժում է անցագրեր տալ այն անձանց, որոնք ուզում են կամ առանձին կամ ընտանիքներով գաղթել դէպի օտար երկիրներ:

—

«Կարմիր Խաչի» ընկերութեան ներկայացուցիչը, օր. Պարթըն, որ այժմ զբաղված է Թիւրքիայի քրիստոնեաներին նպաստներ տալով, օգնում է, ի միջի այլոց և մահմետական կարօտեալներին: Ամերիկական մի լրագիր յարձակվում է բարեգործ ամերիկուհու վրա՝ թէ ինչու նա օգնում է ֆանատիկոս քրիստոնեաների թշնամի մահմետականներին: Մենք համաձայն չենք ամերիկական լրագրի հետ: Բարեգործութիւնը և մարդասիրութիւնը խտրութիւն չը պէտք է դնի կրօնների և ազգերի մէջ:

—

Մեր գրողների, հեղինակների ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում «Ղամբարեան մրցանակի» վրա, որի յայտարարութիւնը տպագրված է «Մշակի» այսօրվայ համարում: Յոյս ունենք, որ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը, որին յանձնված է մրցանակի բաշխումը, աւելի խիստ և աւելի ձեռնհաս կը լինի, քան թէ Կ. Պօլսի Իզմիրեան մրցանակի յանձնաժողովը, որը ինչպէս երևում է, իրան նպատակ է դրել վերջնականապէս ծաղրի առարկայ չինել «Իզմիրեան մրցանակի» անունը...

—

Թիֆլիսի «Մուշտայիդ» կոչված այգիում, որ այժմ մեր հասարակութեան զբօսնելու միակ տեղն է, մի քանի ժամանակից ի վեր երեկոները նուագում է երաժշտական մի նոր խումբ, բաղկացած փոքր, 12—14 տարեկան երեխաներից: Խումբը առանձին հմտութիւն չունի երաժըշտութեան մէջ, ռեպերտուարն էլ չատ աղքատ է, բայց և այնպէս նա մեծ հետաքրքրութիւն է յարուցանում հասարակութեան մէջ՝ յատկապէս «փոքրիկ» երաժիշտների պատճառով:

—

ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ հաղորդում են. «Այստեղի խաղողի այգիներում չատ տարածված է oidium tuckeri հիւանդութիւնը: Բնակիչները սկսել են բժշկել վազերը ծծումբով: Սակայն, դժբաղդաբար, պակասութիւն է զգացվում թէ ծծումբի և թէ փուքսերի: Տարածված է և ա ն դ ր ա կ ն օ զ, կամ ինչպէս տեղացիները անուանում են, խ ե շ ա կ կամ խորշակ հիւանդութիւնը»:

—

ԲԱՇՆՈՐԱՇԵՆԻՑ մեզ գրում են. «Շարուրում աչքի է ընկնում մի ուրախալի երևոյթ. ժողովուրդը մինչև հիմա չէր իմանում այն օգուտը, որը կարող է տալ չերամապահութիւնը. գիւղացին կարծում էր, որ երկրագործ լինելով, չը

պէտք է ուրիշ բանով պարապի: Բայց ահա եղաւ մէկը, որ ցրւեց այդ սխալ կարծիքը, ցոյց տուեց, թէ կոշկակարի պարապմունքը բացի օգտից չէ կարող ունենալ որ և է վնաս: Գարալաքեազի Արփա գիւղի քահանայ Տէր Ղևոնդ Բալասեանց, ծանօթ լինելով չերամապահութեան հետ, թթի տերևի սակաւութեան պատճառով Արփայից տեղափոխւեց Շարուրի Դաշարխ հայաբնակ գիւղը ու այստեղ սկսեց պարապել չերամապահութեամբ, մի և նոյն ժամանակ չը թողնելով իր հօտը: Գիւղացիները, տեսնելով այդ օգտաւէտ գործի արդիւնքը, թութ ցանելու համար ամենայն ուրախութեամբ յատկացրին բաւական տարածութեան հող. քահանայի այս վարմունքը մի քանիսին, ճշմարիտ է, պախարակելի է թւում. «քահանայի ինչ բանն է չերամապահութեամբ պարապել, նա թող գնա Սաղմոս կարդա», ասում են այդ անձինք, բայց դա, ի հարկէ, ազդեցութիւն ունենալ չէ կարող»:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ հեռագրում են «Кавказъ» լրագրին. «Մեհտի-կուլի-խանի աղջկայ՝ Խուրշուտ-Բանու-Բէգումի տանը տեղի ունեցաւ մի յանդուգն գողութիւն: Կտրել են սնդուկը և տարել տոհմական բոլոր թանգագին իրերը: Գողացած իրերը արժեն ոչ պակաս քան 75 հազար րուբլի»: Շուշու պօլիցիայի համար մեծ ամօթ կը լինի եթէ նա չը գտնի այդ յանդուգն գողութեան հեղինակներին:

—

ԵՐԵՒԱՆԻ Բարեգործական ընկերութեան ճիւղի վարչութիւնը խնդրում է մեզ տպագրել հետևեալը. «Վարչութիւնս պարտք է համարում յայտնել իր շնորհակալութիւնը Երևանի բնակիչ Գրիգոր Ամիրեանին, որն իր հանգուցեալ հօր՝ Սիմէօն Ամիրեանի յիշատակին նուիրեց Բարեգործական ընկերութեան Երևանի ճիւղին՝ 50 րուբլի»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Հեռագիր

«Ռուսաց գործակալութիւնը» հեռագրում է մեզ Կ. Պօլսից, յուլիսի 12-ից. «Ոստիկանութեան մինիստրը հաղորդեց հայոց պատրիարքարանի խառն ժողովի անդամներին մինիստրների խորհրդի վճիռը, որ հաստատել է սուլթանը, և որի մէջ ասված է, թէ Անատօլիայում տեղի ունեցած յուզմունքների ժամանակ պատրիարքարանի վերոյիշեալ խորհուրդը, փոխանակ հանգստացնելու, ի չարն էր գործ դնում իր ազդեցութիւնը և ագիտացիա էր անում հոգևորականութեան մէջ: Կառավարութիւնը որոշեց պատասխանատու դարձնել խորհուրդը յուզմունքների շարունակութեան համար: Ոստիկանութեան մինիստրը հրաժարվեց լսել խորհրդի արդարացումը, յայտնելով, որ իրան հրամայված է միայն հաղորդել վճիռը»:

Կ. Պօլսից «Times»-ին հաղորդում են, որ յուլիսի 9-ին Օրդուի մէջ տեղի ունէր կոտորած. սպանված են 25 հայեր:

—

Կ. Պօլսի լրագիրները հաղորդում են. «Անատօլուի նահանգներուն քննիչ Շաքիր փաշա, որ հիմակ Սըվազ կը գտնուի, ձեռնարկած է ըստ որոշեալ բարենորոգմանց (?) այդ նահանգին մէջ նահիյէներու գիւղապետութեանց կազմութեանը, կանոնագրին տրամադրութեանց համաձայն:»

—

«Հայրենիքի» մէջ կարդում ենք. «Ձորոլ գետը յորդելով Սպերի շրջակայ գիւղերը, արտերը ողողեր և ճամբաներ ու կամուրջներ փըլեցուցեր է: Սպերի շատ մը գիւղերուն մէջ լեռներ և բարձունքներ կործանելով, շատ վնաս պատճառեր են գիւղացիներուն: Քանի մը հոգի ալ փլատակներուն տակը մնալով սպաննուեր են:»

—

Կ. Պօլսից լրագիրները տպագրել են. «Համիտիյէ հեծելագունդը քննելու պաշտօն ունեցող յանձնաժողովը, որ Էրզրում հասած էր, Բասէնի և Խնուսի ճամբով Պայազիտ գացեր է: Պայազիտից էլ Վան կերթայ, բայց Համիդիէն էլի կը շարունակի իր բարբարոսութիւնները...»

—

«Politische Correspondenz» լրագրի ստացած պաշտօնական(?) տեղեկութիւնների համաձայն, անցեալ տարվայ անկարգութիւնների ժամանակ՝ Փոքր-Ասիայում սպանվածների և վիրաւորվածների թիւը հետևեալն է: Մուսուլմաններ սպանվել են—1,828 հոգի, վիրաւորվել—1,433. հայեր, լուսաւորչական դաւանութեան, սպանվել են—7,863, վիրաւորվել—2,086. կաթօլիկ-հայեր սպանվել են—152, վիրաւորվել—34. բողոքական-հայեր սպանվել են—292, վիրաւորվել—55 հոգի: Յոյն, սիրիացի և այլ սպանուել են 382, վիրաւորվել 50 հոգի: Այդպիսով, բոլոր սպանվածների թիւն է—10,535 և վիրաւորվածների—3,671: Այս պաշտօնական թւանշանները շատ տարբերվում են անցեալ տարվայ թւանշաններից, որոնց համաձայն վնասվածների թիւը հասնում է 60,000 հոգու:

—

Կ. Պօլսից Րէյտերի գործակալութիւնը հեռագրում է յուլիսի 2-ից հետևեալը: «Տեղեկութիւն է ստացվել, որ անկարգութիւններ են տեղի ունեցել Երզնկայի գաւառի Էրրահ տեղում: Յիսուն հայ մահացու կերպով վիրաւորված են:»

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱԳԻՐԸ

—

Յունաց կառավարութիւնը այս օրերս հրատարակել է մի պաշտօնական յիշատակագիր, որի մէջ ժողովել է թիւրքաց գազանութիւնների մասին եղած բոլոր տեղեկութիւնները: Այդ յիշատակագիրը հաղորդված է եւրոպական մեծ պետութիւններին և ցոյց է տալիս, որ յունիսի 3 ից մինչև 18-ը, ուրեմն 15 օրվայ ընթացքում թիւրքերը իրանց պաշտպան և աջակից ունենալով թիւրքաց զօրքը, կողոպտել և աւերել են 30 գիւղ Կիդօնիայի և Կիսամի գաւառներում, սպանել են բազմաթիւ կանայք, երեխաներ և ծերեր, պղծել են և քանդել մի քանի եկեղեցիներ և գերեզմանատներ, իսկ կողոպտած իրերը թաքցրել են թիւրքաց զինւորական նաւերում, որոնք ուղարկվել են իբրև թէ կրէտական ափերը պաշտպանելու: Այդ գազանութիւնների մասին զեկուցագրերը կազմել են յիշեալ գաւառների եպիսկոպոսները, տեղական քահանաները, գիւղական տանուտէրերը, ինչպէս և Կանէի յունական հիւպատոս Գէննադիոսը, որը առաջ է բերել և ականատես վկաների ու անգլիական «Դրէյք» նաւի կապիտանի ցուցմունքը: Գազանութիւնները սկսվում են այն օրից, երբ կղզու ապստամբ բնակիչները, հաւատալով Աբդուլլահ փաշայի հրաւէրին, թէ նա երաշխաւոր է նրանց կեանքի և գոյքի համար, վերադառնում են իրանց տեղերը. իսկոյն ուղարկվում է զօրք այդ տեղերը բնակիչներին պաշտպանելու պատրուակով, բայց հէնց որ քրիստոնեաները յանձնում են իրանց զէնքերը, մահմեդականները յարձակվում են զօրքի հետ միասին անզէն ժողովրդի վրա և սկսում կոտորել ու սարսափելի անգթութիւններ գործել:—Ահա ձեզ և թիւրքական խոստումների արժէքը:

ԱՆԳԼԻԱՑՈՒ ՆԱՄԱԿԸ

—

Մի անգլիացի, Վ. Մարշալ, ուղարկել է հետևեալ նամակը «Daily News» լրագրին.

«Պարոն՝ Կրետէ կղզին նորից կատարեալ յուզմունքի մէջ է: Ոչ մի կարիք չը կայ Կրետէում թիւրքերի ձեռքով կատարած սոսոր գործերի մի նոր գլխի մանրամասնութիւնները պատմել: Համենայն դէպս մի տարբերութիւն կայ բօլգարացիների, հայերի և կրետացիների մէջ: Այդ քաջարի կղզիացիները չեն թոյլ տայ, որ իրանց կոտորեն, այրեն և ոչնչացնեն: Կրետացիները հազար տարվայ ընթացքում ապացուցեցին, որ նրանք մահը գերադասում են, քան թիւրքաց վարչութիւնը, որ նրանք ցանկանում են կամ միանալ ազատ Յունաստանի հետ, կամ կորչել իսպառ: Սակայն, դժբաղդաբար, ազատ Յունաստանը այժմ աղքատ Յունաստան է: Նրա կառավարութիւնը և ժողովուրդը անտեսապէս այնքան սեղմւած են եղել, որ շատ քիչ բան կարող են անել: Կրետէին օգնութիւն է հարկաւոր, իսկ Յունաստանը շատ քիչ կարող է տալ այդ գործի համար: Սովը տիրում է բացված ամբողջ երկրում, իսկ հետևանքը շատ անյայտ է: Արդեօք ձեր ընթերցողները օգնութեան չեն գայ քաղցած, անօգնական կրետացիներին»:

ԿՐԵՏԷ

—

Կրետէ կղզու վիճակի մասին գրում են Կ. Պօլսից Վիէննայի «Politische Correspondenz» լրագրին հետևեալը. «Կրէտական անկարգութիւնների գլխաւոր մեղքը ընկնում է նախկին գեներալ-նահանգապետ Աբդուլլահ փաշայի վրա, որ այժմ Գէորգ Բէրօվիչին գեներալ նահանգապետ նշանակվելուց յետոյ, մնում է իբրև թիւրքաց զօրքերի հրամանատար: Նա թոյլ տուեց զօրքին և մուսուլման ազգաբնակութեան, որին զէնք հայթայթեց, անգթութիւններ կատարել: Քանի և եօթ քրիստոնեայ գիւղեր կործանվեցին. տները այրեցին, կողոպտեցին, եկեղեցիները քանդեցին և շատ մարդ սպանեցին: Յոյները վրէժխնդիր լինելով, դինամիտով օդը հանեցին մզկիթները և քանդեցին մուսուլման գիւղերը»:

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, յուլիսի 2-ին

Մասնաւոր ուսումնասիրութեան արժանի երևոյթ մըն է, որ ոստիկանութեան նախարար Նազըմ փաշա առանց հայ վարդապետի չի կըրնար ապրիլ, ու հայկական հարցը սուր կերպարանք առնալէն ի վեր միշտ գտնուած է հայ վարդապետ մը, որ իր քսութիւններովը նեցուկ ըլլայ ողորմելի ոստիկանութեան մը, այսպէս առանց ընդհատելու մատնիչ—հայ-վարդապետներու զզուելի նուիրապետութեան յաջորդութեան թելը թուրք ոստիկանութեան մէջ: Մամբրէն կը յիշէք հարկաւ, իրեն ունեցած տըխուր հռչակովը ու վախճանովը: Տէր-Մինասեան Վահան վարդապետն է հիմակ ալ, որ Մամբրէին յաջորդած է՝ Նազըմի ներքին խորհրդականութեան պաշտօնին մէջ, աջ ու ձախ անխտիր մատնութիւններ ընելով:

Այս անձին վրա գրած էի ձեզ ժամանակին, իր նկարագիրը, որքան ալ պատիւ չը բերէ ոստիկանական նախարարին, ստիպուած ենք ընելու, որպէս զի հասկնաք թէ թուրք իշխանութիւնները որքան դէպի անկում գիմած են այս տեսակ խայտառակ անձերու վստահելով, անոնց խորհուրդ հարցնելով: Գիտէք արդէն որ «Լոյս» անունով թերթ մը կը հրատարակէ, իբր օրգան իր մատնութիւններուն և քսութիւններուն. թէպէտ ոչ ոք կարևորութիւն կուտայ անոր, սակայն Վահան վարդապետ իր ծանօթները անհանգստացնելով դրամ կը շորթէ այդ թերթին համար, սպառնալով միանգամայն աքսորել տալ զիրենք, եթէ դրամը չը վճարեն և թերթը չը ստանան: Թերթը հրատարակութեան կանոնաւոր օր չունի. երբ ընելիք փառաւոր քսութիւն մը ունենայ, այն ատեն կը հրատարակէ: Օրուան մէկ մասը կանցընէ Նազըմին քով և միւս մասն ալ գինետուններ. ճաշելու չափ կը խմէ: Այնուհետև գինետունէն դուրս կելլէ ու դեգերելով հազիւ թէ քանի մը քայլ կառնէ, կը թաւալի փողոցին տիղմերուն մէջ, ուր կատարելապէս կը թաթախուին նաև եկեղեցական վերարկուն, գլխարկը, մօրուքը... քանի մը բեռնակիրներ կամ գիշերապահներ կը նշմարեն գինով վարդապետը, տիղմերէն դուրս կը քաշեն ու կռնակնին զարնելով կամ սայլի մը մէջ դնելով, կը տանին...

Ահա ասանկ մարդ մըն է պատրիարքի Վահան վարդապետը, Նազըմ փաշայի ներքին խորհրդականը:

Յունիս 22-ի շաբաթ իրիկունը ռուսական դեսպանատան առաջին թարգման Պ. Մաքսիմօֆ Իզմիրլեան պատրիարքին տունը գալով տեսակցութիւն մը ունեցաւ իբր երկու ժամ: Այդ խօսակցութիւնը թանձր պատերէն անդին արձագանգ տուած չէ. սակայն առհասարակ կը կարծուի, որ Պ. Մաքսիմօֆ պատրիարքին խորհուրդ տուած է չի հրաժարելու:

«Նովօսթի» գրած յօդուածներն ալ հոս գոհունակութեամբ կը կարդացուին: Ամեն մարդ կը յուսայ, որ վերջապէս հասած է ռուսական կառավարութեան գործելու ժամը, վերջ մը դնելու համար այս խայտառակ կացութեան:

Վանէն եկած հիւպատոսական տեղեկագիրներու համաձայն, Վանայ մէջ սպաննուած են 5,000 հայ, 600-ը քաղքին մէջ և մնացեալը շըրջակաները:

Պ—ի

ՆԱՄԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ

—

Պօստօն, յունիսի 26-ին

Ուօշինկթընի «Հայասիրաց Դաշնակցութիւնը» սկսեր է մի թերթի հրատարակութեան: Որքան ալ որ գովելի լինի մեր բարեկամաց զգացումը, այդ զգացումը և համակրութիւնը արտայայտելու եղանակը վախնամ թէ շատ քիչ օգուտ հասցնէ իրենց պաշտպանել կարծած դատին: Կրօնական ֆանատիկոսութեան դէմ բողոքողները պէտք է իրենց կողմէն աւելի լուրջ և արդարադատ հակամիտութիւն մը ցոյց տան, եթէ չեն ուզեր իրենց բառը միայն իրենք լսել: Մուհամմէդին, Իսլամին և ամբողջ Թուրք ազգին հասցէներու ուղղուած սպառնալիքներ, անէծքներ ու հայհոյանքներ ամենափոքր օգուտը չեն կրնար հասցնել Թիւրքիոյ քրիստոնէից:

Ո՞ւր էր թէ մեր այս բազմաթիւ չանթարձակ բարեկամները իրենց երևակայութեան բարձունքէն պահ մը վար իջնելով իրական գործ մը կատարել փորձէին: Մին գաղթականութիւն կառաջարկէ, ուրիշ մը կառաջարկէ պատգամաւորութիւն մը ղրկել Շէյխ-իւլ-իսլամին. տարբեր քաղաքագէտ մը կը հրաւիրէ ազգերը Թուրքիան ջնջելու, եռանդուն հայասէր մը Ամերիկայի մէջ Հայաստանի անկախութիւն կը հրատարակէ: Այս ամէնը կարծես ջանացին աղմուկով ժամանակ անցունել, մինչ անդին «Կարմիր խաչի» նպաստները կը նուազին, աղքատութիւնը, սովը սուրին խնայածը տանել կը սկսին:

Երկար ամիսներու դանդաղներէ, բողոքներէ վերջ, Պօլսոյ Ամերիկեան դեսպանին դէմ առ դէմ եկան բոլոր միսիօնարաց և հայոց բարեկամները Ուօշինկթընի մէջ: Եւ տեսնուեցաւ թէ այսքան աղմուկ արտադրողները որքան ազդեցութիւն ունին: Թըրըլը յաղթական ժպիտով մեկնեցաւ դէպ իր անցեալ շնհատակութեանց ասպարէզը իր բաւական ատեն է ի վեր դատարկ մնացած ստամոքսը սուլթանական համեղ ճաշերով պարարտացնելու: Բողոքեցին լրագրերը կըծու խմբագրականներով, բայց ո՞րին փոյթ. բաւական է որ տիրող վարչութիւնը վստահ է իր դեսպանին վրա: Այս կը ցուցնէ թէ որքան յաջողած են մեր բարեկամները մի զօրաւոր հասարակաց կարծիք յառաջ բերելու ի նպաստ Թիւրքիոյ քրիստոնէից: Այդ ընելու համար սակայն պէտք է լուրջ և անաչառ յօդուածներ, և ոչ թէ սին սպառնալիքներ: Անկեղծ համակրութիւն ունենալ դէպի մէկը զայն երջանկացնելու չը բաւեր, մինչև այդ համակրանքը չարտայայտուի խելացի գործերով:

Թըրըլէն մի քանի օր վերջ Պօստօնէն մեկնեցաւ նաև Լօնտօն և անտի Պօլիս գնալու համար Պօղիկեան անուն կալերտի հայ վաճառական մը: Այս պարոնի անունը այնքան սերտ կապուած է շատերուս յիշողութեան մէջ Մավրօյէնի պէկի անուան հետ և իր անցեալը այնքան վարագուրեալ մնալու պատճառներ ունի, որ այս մեկնումը շատերու համար չարագուշակ նշան մը կերևի: Խարբերդցի հարուստ վաճառականը իր հարստութիւնը դիզելու գործին մէջ այնքան անխիղճ վարմունք ցոյց է տուեր դէպ իր հայրենակիցները, որ ամենևին անհաւանական չը թուիր թէ նա անհատներու ըրած զրկանքը շատ դիւրաւ կրկներ է այդ անհատներու վերաբերած ազգին, երբ այդպէս կը պահանջէին իր շահերը: Պ. Պօղիկեան, հայոց սխերիմ թշնամին, օսմանեան կառավարութեան մեծ ջատագովը, անստորագիր և ստորագրեալ ստայօդ յօդուածներու հեղինակը, թուրք դեսպանի մտերիմը, Նազըմ փաշայի հիւրը և թղթակիցը, վերջերս Հայաստանի ջարդերէն յետոյ յանկարծ հրապարակ եկաւ իբրև ազգասէր՝ 100 տօլար նուիրելով ի նպաստ հայ թշուառներու: Այս յանձնարարականով մտաւ նա ամեն անկիւն, շողոքորթ, օձի լեզուով գրաւեց ամենուն ուշը, մանաւանդ միամիտ հարուստ տիկիններու, անճարի դրան խանութը բռնելով թէ այժմ ստոգիր է իր ամբողջ ժամանակը իր ազգին նուիրել, մի քանի ամսուան տասը հազարներ դիզեց լաւծ ովսաննաներէն զատ: Նա էր որ առաջին անգամ յղացաւ գաղթականութեան գաղափարը, Թէքսաս գնաց բանակցելու հողատէրներու հետ, աջ ու ձախ դրամներ հանգանակեց այդ նպատակին գործածելու և այժմ անծանօթ պատճառներով յանկարծ կը մեկնի, ոչ ոք գիտէ ուր:

Արմէն

ԹԻՖԼԻՍ

—

«Daily News» լրագրի ասելով, յուլիսի 8-ին, Մէկկայում թիւրքաց զինուորները յայտնեցին, որ իրանք վայր են դրել զէնքերը և ապաւինել մի մզկիթի մէջ: Ընդհանուր յուզմունք է տիրում Ջէդդայում և Թաիֆայում: Դեսպաննե-րից մէկը հաղորդում է, որ Հալէպի պահեստի զօրքերը շատ քիչ են լսում կառավարութեան հրամաններին: Սուլթանը և նրա շրջապատող-ները զբաղված են կայսրութեան ծանր վիճակը բարւոքելու հարցով: Կրէտէի ապստամբութիւնը մեծ երկիւղ է պատճառում կառավարութեան: Գուցէ ամենանշանաւոր երևոյթը այժմ այն ընդ-հանուր կարծիքն է, որ տիրում է թիւրքաց պաշտօնական շրջաններում, թէ անգլիական հա-մակրութիւն կորցնելը մեծ սխալ էր Թիւրքիա-յի համար, թէ Անգլիան է ուժեղացրել ապս-տամբական յուզմունքը Թիւրքիայում: Այս հա-յեացքը, ի հարկէ աբսուրդ է, սակայն շատ դէպ-քեր առիթ են տալիս կարծելու, որ նա ներկա-յումս ընդարձակ կերպով տարածված է:

ԿՈՐԷԱ

—

Սէուլից հեռագրում են «Berliner Tageblatt» լրագրին, թէ ճապօնական կառավարութիւնը ուլտիմատումի ձևով հետևեալ պահանջներն է արել Կորէի կառավարութիւնից:

1) Վճարել անմիջապէս 146,000 իէն փող, իբրև վարձատրութիւն՝ սպանված և վիրաւորված 62 ճապօնացիների համար:

2) Հրատարակել մի թագաւորական հրովար-տակ և արգելել կորէյացիներին այսուհետև յարձակվել ճապօնացիների վրա:

3) Արձակել պաշտօնից այն նահանգապետին և բարձրաստիճան պաշտօնեաներին, որոնց գա-ւառներում յարձակումներ են եղել ճապօնացի-ների վրա:

4) Երաշխաւորութիւն տալ, որ այսուհետև ճապօնացիները կատարեալ ապահովութիւն վա-յելեն Կորէայի մէջ:

Որովհետև դժուար թէ կորէայի կառավարու-թիւնը կարողանայ այդ պահանջները կատարել, ուստի երկիւղ են կրում, որ յարաբերութիւն-ները Ճապօնիայի և Կորէայի մէջ սուր բնաւորու-թիւն կը ստանան շուտով: Վլադիվոստոկից հա-ղորդում են, որ անգլիական գրահաւորները ար-դէն համախմբվել են Չիֆու և խիստ կերպով հսկում են Արտուր նաւահանգստի վրա:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Կրէտացիները սաստիկ կերպով պա-հանջում են Աբդուլլահ փաշայի հեռանալը:

—Աթէնքից հեռագրում են «Daily News» լը-րագրին, որ այս օրերս Կրետէ են գնացել 200 քրիստոնեաներ և տարել են իրանց հետ 700 հրացան և մի քանի հազար փամփուշտ:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նորերս վախճանված ֆրանսիացի գրող Գօն-կուր թողել է մի դրամագլուխ, որի տոկոսով ամեն տարի՝ 12 գրողներից բաղկացած մի մաս-նաժողով պէտք է 6000 ֆրանկի մի պրէմիա տայ ամենալաւ ռոմանի համար: Կտակակատար նշանակվել է յայտնի գրող Ալֆօնս Դօդէն:

*
* *

Բուդա-Պէշտի «Ունգարական հազարամեակի թերթը» յայտնում է, որ ցուցահանդէսի բացվե-լու սկզբից, երկու ամսվայ ընթացքում, 2 մի-լիօն մարդ է այցելել ցուցահանդէսը:

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԼՕՆԴՕՆ, 9 յուլիսի: Դատաստանական բարձր ատեանում սկսվեց Ջէմսօնի և նրա համախոհ-ների գործը: Նախագահում են Ռասըլ և լորդ-դատաւոր Բէսսէտ: Մեղադրվողների պաշտպան փաստաբան Կլարկ առաջարկեց մեղադրանքը անվաւեր համարել, որովհետև նա անորոշ է և պարզ չէ: Դատարանի դահլիճը լի է ժողովրդով:

ԼՕՆԴՕՆ, 9 յուլիսի: Անգլիական «Sierra Carrima» նաւը, որ լողում էր Մավրիկիա կղզուց դէպի Բանգոկ, ընկղմվեց Մալդիվեան կղզիների մօտ: Խեղդվեցին նաւի վրա գտնվող բոլոր մարդիկը:

ԼՕՆԴՕՆ, 9 յուլիսի: Լորդերի ժողով: Պա-տասխանելով հարցապնդումին, մարկիզ Սօլսբե-րի յայտնեց, որ ինքն չը գիտէ, թէ արտաքին գործերի մինիստրութիւնը տեղեկութիւն-ներ ստացել է այն մասին, որ իբր թէ Խար-բերդի շրջականերում կրկին 400 քրիստոնեա-ների կոտորած է տեղի ունեցել: Մարկիզը խօ-սում էր այդ տեսակ գաղտնութիւնները մամուլի մէջ չափազանցնելու դէմ, որոնց նպատակն է ընդհանուրի ուշադրութիւնը դարձնել նրանց վրա: Դրանց շնորհիւ այդ տեղերում շարունակ-վում է յուզմունքը և սաստկանում ատելութիւ-նը մահմեդականների և քրիստոնեաների մէջ:

Համայնքների ժողով: Կէրզօն հաղորդեց, որ պետութիւնների ներկայացուցիչները առաջար-կեցին Բ. Դրանը զօրքերի նոր հրամանատար նշանակել Կրետէ կղզու վրա: Էգինում, Հայաս-տանում, տեղի ունեցած կոտորածների և կո-տորածների մասին տարածված լուրերը պաշտօ-նապէս չեն հաստատվում:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 յուլիսի: Ժողովրդական լու-սաւորութեան մինիստրը յայտարարում է, որ սեպտեմբերին ժընէվում կը գումարվի երկու միջազգային կօնգրէս—«օգնութեան» և «մա-նուկների հովանաւորութեան»:

Ռուսաստանում հրէաների մէջ լուսաւորու-թիւն տարածող ընկերութեան մասնաժողովը խնդիրք է տուել հրէական աստուածաբա-նական ինստիտուտ հիմնելու մասին: Ինստիտու-տի նպատակն է՝ պատրաստել հոգևոր ղեկա-վարներ զուտ աստուածաբանական կրթութեամբ, որոնք կարող լինէին փոխարինել այժմեան ռաբ-բիններին:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 10 յուլիսի: Բօլգարական հինգ սահմանապահ զինուորներ, որոնք թիւրքաց հողի վրա ոտք դրին՝ աւազակներին հալածելու ժա-մանակ, կալանաւորվեցին թիւրքաց իշխանու-թեան հրամանով: Բօլգարական կառավարու-թեան բողոքի հիման վրա, սահմանապահ զին-ւորներին երէկ բաց թողին:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 10 յուլիսի: Պաշտօնական յայտա-րարութիւնների համեմատ, այն լուրերը, որ իբր թէ թիւրքաց կառավարութիւնը բանի միջոցնե-րով ցանկանում է դադարեցնել տալ բանակցու-թիւնները Կրէտէի վերաբերութեամբ,—զուրկ են որ և է հիմքից:

ԿԱՅԻՐԷ, 10 յուլիսի: Խօլերան Կայիրէում թուլանում է:

ՎԻԷՆՆԱ, 10 յուլիսի: Հաղորդում են, որ երբ սերբիական թագաւորը կայցելի Չերնօգօ-րիա, օգոստոսին տեղի է ունենալու թագաւորի նշանադրութիւնը չերնօգորիական Ելենա իշխա-նուհու հետ:

ԼՕՆԴՕՆ, 10 յուլիսի: Բուլուվայօից հաղոր-դում են, որ յուլիսի 8-ին կռիւը շարունակվում էր մինչև կէս օր: Թշնամին զօրեղ դիմադրու-թիւն ցոյց տուեց: Թշնամու դիրքը գրաւված է. բանակը այրված է: Ապստամբները կորցրին 60 մարդիկ սպանված. անգլիացիներից սպանված են 3 և վիրաւորված են 11 հոգի:

ԼՕՆԴՕՆ, 10 յուլիսի: Վիկտորիա թագուհին յուլիսի 9-ին ժամանեց Վինձօրից իշխանուհի Մօդի պսակադրութեանը ներկայ լինելու հա-մար: Վինձօրի պալատից թագուհու հեռանալու ժամանակ կառքի ձիաները կատաղեցին, որի մէջ նստած էին հնդկական ծառաները: Կառքը շուռ եկաւ: Կառապանը և մի հնդիկ թիկնապահ վիրաւորված են: Թագուհու՝ Բուկինգամեան պա-լատը գալուց յետոյ, չորրորդ յարկում հըր-դեհ սկսվեց. բացականվեց միայն մէկ սենեակը և շուտով հանգցրին հրդեհը:

ԼՕՆԴՕՆ, 10 յուլիսի: Վիպասան Դիկկէնս, Չարլս Դիկկէնսի որդին, վախճանվեց:

ԼՕՆԴՕՆ, 10 յուլիսի: «Times» լրագրին Սին-գապուրից հեռագրում են. «Ֆորմօզա կղզուց հաղորդում են տեղացիների ապստամբութեան մասին: Ճապօնացիների դրութիւնը ծանր է: Ջուման Հօնկօնգում համարեա դադարեց»:

Ակաշէխից. «Խօլերան, որ շատ թուլացել էր, կրկին սաստկացաւ: Անապատում նոր հի-ւանդանոց է շինվում:

ՊԵԿԻՆ, 10 յուլիսի: Յուլիսի 9-ին ստորագր-վեց առևտրական դաշնագիրը Չինաստանի և Ճա-պօնիայի մէջ: Այդ դաշնագիրը պարունակում է իր մէջ 29 յօդուածներ և հիմնվում է սիմօնէ-սէկեան դաշնագրի վրա: Չինաստանը Ճապօնիա-յին տալիս է աւելի բարեյաջող պետութեան իրաւունքներ: Ճապօնիան ոչինչ արտօնութիւն-ներ չէ տալիս Չինաստանին:

ՆԻԺՆԻ ՆՈՎԳՈՐՈԴ, 11 յուլիսի: Ժողովրդա-կան լուսաւորութեան մինիստրը գալիս է յուլի-սի 12-ին, իսկ ֆինանսների մինիստրը—յուլիսի 13-ին:

Վարչութիւնը նշաններ է տալիս այն թղթա-կիցներին, որոնք պաշտօնական վկայութիւն կը ներկայացնեն, որ իրանք ուղարկված են ցուցա-հանդէս: Այն թղթակիցները, որոնք ցանկանում են ազատ մուտք ունենալ Բարձրագոյն անձանց ներկայութեան ժամանակ, պէտք է ներկայաց-նեն նահանգապետին երեք լուսանկար պատկեր-ներ և խմբագրութեան վկայականը:

ԼՕՆԴՕՆ, 11 յուլիսի: Կանէյից ստացված տե-ղեկութիւնների համեմատ, յուլիսի 6-ին այնտեղ նոր խառնակութիւններ տեղի ունեցան: Սոսկա-լի երկիւղ տիրեց քրիստոնեաներին: Մէկ մահ-մետական սպանվեց: Անգլիական, աւստրիական և իտալական նաւերը ափ իջեցրին զինուորներ, որպէս զի կատարածի կրկնութեան առաջն առ-նեն: Անկարգութիւնների սկզբնապատճառ հա-մարում են թիւրքերին, որոնք չէին կամենում թոյլ տալ, որպէս զի շարունակվեն ազգային ժո-ղովի աշխատանքները: Դրութիւնը վատանում է:

ՄՕԼԴԻԼ, 11 յուլիսի: Յուլիսի 11-ին տեղի կու-նենայ գերմանական կայսրի տեսակցութիւնը Օս-կար թագաւորի հետ, որին նախաճաշի են սպա-սում «Հօհէնցօլէրն» նաւի վրա:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 11 յուլիսի: Կանդիայում սարսափ տարածվեց 8 քրիստոնեաների սպանութեան պատճառով: Այնտեղ զօրքեր են ուղարկված: Մի քանի պետութիւնների հիւպատոսները միջ-նորդում են պատերազմական նաւեր ուղարկե-լու մասին՝ սեփական հպատակներին պաշտպա-նելու համար: Այդ տեղեկութիւնը նրանով մա-նաւանդ զարմանք պատճառեց, որ Կրետէի ա-րևմտեան շրջաններում կատարեալ հանգստու-թիւն էր տիրում: Քրիստոնեաների կոտորածը, շատ կարելի է, կատարել է մահմետականների գաղտնի կօմիտէտը, որի գործունէութիւնը չա-փաւորում էր առաջ ընդհանուր նահանգապետը: Երկիւղ է յարուցանում նոյնպէս ազգային ժողո-վի մահմետական պատգամաւորների զօրեղ օպ-պօզիցիան քրիստոնեաների մեծ պահանջների և առհասարակ եգիպտական դաշնագրի բոլոր փո-փոխութիւնների դէմ: Բ. Դուռը, երևում է, պաշտպան է օպպօզիցիային, որը այդ պատճա-ռով խուսափում է այլ ևս զիջումներ անելուց: Բ. Դրան գործունէութեան եղանակը վտանգա-ւոր է համարվում, որովհետև նա կարող է ոչն-չացնել արդէն սկսվող հաշտութիւնը:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՅՏՆՈՒՄ Է

—

ՇՈՒՇԻ. Խ. Վ. Ցաւում ենք, որ ձեր նամակը չենք կարող տպագրել:

ՆՕՂԱՅՍԿ. Ն. Զօրչօփեանց. Ուղարկեցինք «Մշակ». յուլիսից արժէ 6 րուբլի: Բարեհաճե-ցէք ուղարկել էլի 1 րուբլի:

ՓՕԹԻ. Գ. ք. Մատթէոսեանց. Ապաոիկ ոչ ո-քին չենք ուղարկում:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼՕՌՈՒ գաւառի Գիւլաքարակ գիւ-ղայի պ. Սարգիս Մարիկեանցը իր հան-գուցեալ հօր յիշատակին նուիրեց մեր ե-կեղեցուն մի ջուխտ աշտանակներ, որի համար մեր շնորհակալութիւնը յայտնում ենք հրապարակով հասարակութեան կող-մից:

1—1 Ա. Յովհաննէսեանց

ԵՒԼԱԽ կայարանում կորսված է 21 հատ կլիշա և ԼԵՏՈՒՐՆՕԻ „Ընկերա-բանութիւն" գրքի հայերէն թարգմանու-թեան ձեռագիրը: Գտնողը կամ այդ մա-սին տեղեկութիւն տուողը մեծ ՎԱՐՁԱՏ-ՐՈՒԹԻՒՆ կը ստանայ: Դիմել՝ ՇՈՒՇԻ, Ե. Լա-լայեանին, ԵՒԼԱԽ՝ „Նաֆթէժգա" ընկերու-թեան, ԹԻՖԼԻՍ՝ Ռօտինեանի ապարանը:

(№ 80) 1—4

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ
ՐԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային կարիքների համար)

ՊՕԼԻՏՈՒՐԱ «ԿԱՅԾԱԿ»: Մի քանի րօպէում նորոգում է հին, անշնորհ, խաղխղած կահկարա-սիքը, պիանինօ, րօյալներ, հայելիի և ուրիշ շրջանակներ, արկղիկներ, տփիկներ և այլ յղկած փայտեայ առարկաներ—չը դիմելով ատաղձա-գործի կամ ողորկողի օգնութեանը: ԳԻՆԸ՝ 1 ր.:

ՏՕԿԱՅԵԱՆ ԲԱԼԶԱՄ—միջոց ոտքի կոշտերից (մօզօլներ), ելունդներից և կաշուէ այլ ուռոյցքնե-րից: «Տօկայեան բալզամը» առողջացնում է ոտի կոշտերը, ելունդները և այլն, ամենակարճ ժամանակում. արմատներով ոչնչացնելով նրանց, նա, սակայն, ցաւ չէ պատճառում: ԳԻՆԸ՝ 60 կ.:

Ծախվում է դեղարարական խանութներում. Գլխաւոր պահեստը Բարձրագոյն հաս-տատված դեղարարական ապրանքների կով-կաս. ընկերութեան մէջ, Թիֆլիս և Բագու:

(№ 22) 13—50

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ
ՐԱՖՖԻԻ

	ր.	կ.
„ԽԱԶԱԳՈՂԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ" I II III և IV մասերը մի գրքում ամ-փոփված. Բ. տիպ.	2	50
„ՋԱՀՐՈՒՄԱՐ"	2	„
„ԽԱՄՍԱՅԻ ՄԵԼԻՔՈՒԹԻՒՆՆԵՐ" Բ. տիպ., ...	2	„
„ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ"	„	40

Դիմել՝ Тифлисъ, Аннѣ Раффи.

(№ 57) 4—4

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից:

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբու-ժութեան, սիֆիլիս և վեներական հիւանդու-թիւններ:

Դ. Գ. ՉԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Կին-բժիշկ ԴՈՒՆԱՅԵՎԱ-ՐՈՒԴԵՆԿՕ—10—11 ժ. կանանց և երեխ. հ.

Ի. Ֆ. ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կո-կորդի, քթի և կրծքի հ. երկուշաբթի, չորեքշաբ-թի և ուրբաթ:

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆԵԱՆ—12—1 ժ. ներքին, երե-խայոց և նեարդային հ. երեքշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ:

Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երե-խայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—5—6 ժ. երեք. հինգշ. և շա-բաթ:

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆԵԱՆ—5—6 ժ. երկուշաբթի չորեքշաբթի և ուրբաթ:

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—6—7 ժ. Սիֆիլիսի, մէզի և սեռական օրգանների հ. ներքին և մորթի հ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, ա-րեան, կաթի և այլն:

Վճար 50 կ.: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
բժշկապետ ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ

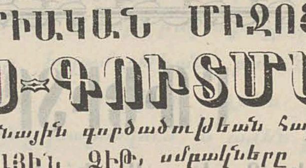

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ
ՐԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային գործածութեան համար)

ՍՄԲԱԿԱՅԻՆ ՁԷԹ, սմբակները պնդացնելու, կակղացնելու և սևացնելու համար: Նա պահպա-նում է սմբակները ճաքճքելուց և նպաստում է նրանց կանոնաւոր աճմանը: ԳԻՆԸ՝ 60 կ. և 1 ր.:

ԿԱՇՈՒԻ ՕԾԱՆԵԼԻՔ, կակղացնում է ամեն տեսակ կաշի, պահպանում է նրան խոնաւութիւնից և բորբոսումից, շինում է նրան անթափանցելի և ճկուն. այս օծանելիքը անփոխարինելի է որ-սորդական և ուրիշ կօշիկների, չափրլէնների, սանձերի, ձիի սարքի, չէմօդանների և ուրիշ կա-շուէ առարկաների համար: ԳԻՆԸ՝ 75 կոպ.:

ԹԱՄԲԱՅԻՆ ՍԱՊՕՆ (յատկապէս սպիտակ կա-շուց շինած թամբերի համար): Գործ է ածվում մեծ աջողութեամբ ամեն տեսակ սպիտակ և գա-նազան գոյների կաշի մաքրելու: ԳԻՆԸ՝ 1 ր. 25 կ.:

Ծախվում է դեղարարական և կաշեղէն ապ-րանքների խանութներում:

Գլխաւոր պահեստը Բարձրագոյն հաստատված՝ դեղատան ապրանքների կովկասեան ընկերու-թեան մէջ, Թիֆլիս և Բագու:

(№ 22) 14—50

ԿԷՕԼԷՐԻ ՓԱՅԼՈՒՆ ՕՍԼԱ

ինչպէս չոր, այնպէս և՝ փայլ տալու համար պատրաստի հեղուկ տեսակը,

այլ և

ԿԷՕԼԷՐԵԱՆ ԼԵՂԱԿ
ՍՊԻՏԱԿԵՂԷՆԻ ՀԱՄԱՐ

իր բարակութեամբ և յատկութիւններով գերազանցում է նոյն տեսակի, ինչպէս ռուս-սաց, այնպէս և արտասահմանի այդ տե-սակի արդիւնաբերութիւնները:

Վաճառվում է
ԱՄԵՆ ՏԵՂ և ԲՈԼՈՐ
յայանի առևտրականների մօտ

№ 80 (10) 1—3

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆԸ

Նախկին տարիների պէս այս ամառվայ ընթացքում ևս ընդունում է ԷՍՍԵՆ-ՏՈՒԿՈՒՄ ներքին և միզի հիւանդութիւն ունեցողներին: (№ 60) 8—10

ԱՍՏՐԱԽԱՆԻ Հայոց դպրոցների համար հարկաւոր են ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ԵՐ-ԿՈՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐ: Պայմանների մասին տե-ղեկանալ „Մշակի" խմբագրատանը, ցերեկ-վայ 1—2 ժամը: (№ 78) 3—3

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ յայտարարում է ի գիտութիւն որոց կը վերաբերի, բարձրաստիճան Ստեփան Ղամբարեանցի ամուսին հանգուցեալ Նունէ Ղամբարեանցի՝ 1891 թւի օգոստոսի 28-ին նշանակած գրական մրցանակի հետեւեալ պայմանները:

«Ցանկանալով յորդորել Թիֆլիսի Ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի և Ս. Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանի սաներին աւարտելուց յետոյ չարունակելու գործել գրական ասպարիզում և մի և նոյն ժամանակ վարձատրել նրանց գրական գիտնական առաջին աշխատութիւնները Կովկասի և Փոքր Ասիայի ազգութիւնների պատմութեան, գրականութեան և ազգագրութեան ուսումնասիրութեան վերաբերեալ, յարգելի հոգաբարձութիւնից խնդրում եմ ընդունել յօգուտ Ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի Նունէր ինձնից երեք հազար րուբլի 4% արժեթղթերով և գործադրել հետեւեալ կերպով: 1) Իմ Նուէրը պիտի լինի անձեռնմխելի մայր գումար. այդ գումարից գոյանալիք %% ից, որ չորս տարուց կը հասնի մօտ հինգ հարիւր րուբլի, ամեն չորս տարին մի անգամ պիտի տրվի երկու մրցանակ՝ առաջինը մօտ չորս հարիւր րուբլի և երկրորդը հարիւր րուբլի, որպէս վարձատրութիւն ամենալաւ աշխատութիւնների գրված հայկական լեզուով Կովկասի և Փոքր Ասիայի ազգութիւնների պատմութեան, գրականութեան և ազգագրութեան մասին: 2) Մրցանակաբաշխութեան մասնակցելու թոյլատրվում է Ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի և Ս. Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանի այն բոլոր աւարտած սաներին, որոնք իրանց ուսումն աւարտել են մրցանակաբաշխութեան օրից ոչ աւելի առաջ քան հինգ տարի: 3) Մրցանակները տրվում են առանձին մասնախմբից, բաղկացած հինգ հոգուց, որոնց ընտրում է Ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի ուսուցչական ընդհանուր ժողովը իր միջից և մասնաւոր անձերից: Որպէս ցանկութիւն, յայտնում եմ կարծիքս, որ գոնէ երկու անդամները միշտ ընտրուին մասնաւոր հեղինակաւոր անձերից:»

Յիշեալ պայմանների հիման վրա, հանգուցեալ Ղամբարեանցի մրցանակաբաշխութիւնը լինելու է այս տարվայ Նոյեմբեր ամսին հետեւեալ կերպով:

1) Հեղինակութիւնները պէտք է ուղարկվեն Ներսիսեան դպրոցի Հոգաբարձութեանը, ոչ ուշ քան մինչև 1-ն սեպտեմբերի:

2) Հեղինակութիւնները պէտք է ունենան խորագիր, իսկ հեղինակի անունը պէտք է նշանակած լինի փակ ծրարի մէջ, նոյն խորագրի տակ, որովհետև ծրարը բացվելու է միայն մրցանակաբաշխութեան որոշումից յետոյ:

3) Մրցանակատւութեան հարցը որոշելուց յետոյ, հեղինակութիւնները կարելի է յետ ստանալ կամ անձամբ, կամ հաւատարմաթղթով:

4) Մրցանակի արժանացած չարադրութիւնների, նրանց հեղինակների և տարած պրեմիայի քանակութեան մասին, կը հրատարակվի լրագիրներում: (№ 80) 1—3

ԿԱՇՈՒԷ ԱՊՊՐԷՏՈՒՐԱ ԿԷՕԼԷՐԻ

կամ այսպէս անուանված „ԿՕՇԿԱՆԵՐԿ ԿԱՅԾԱԿ“, ՓԱՅԼՈՒՆ ԼԱՔ և այլն, ծախվում է ԱՄԵՆ ՏԵՂ, ԲՈԼՈՐ Նշանաւոր առեւտրականների մօտ:

Հրաշալի միջոց կաշւին սեւ և հաստատ փայլ տալու և խոնաւութիւն չանցկացնելու համար:

Անփոխարինելի է կանանց կօշիկների համար, որովհետև չէ կեղտոտում շորերը: Շատ գեղեցիկ Նորոգում է և պահպանում է ամեն տեսակ կաշւէ ապրանքներ, ինչպէս սակվօյաժներ (մինչև անգամ պորտմոնէ), ձիու սարք, զինուորական ամմունիցիայի կաշւէ առարկաներ, կառքեր և այլն: Գինը չափազանց էժան է: (№ 80) 1—3

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

ԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՍՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Առեւտրական կուրսերի նպատակն է՝ մասնագիտական առեւտրական կրթութիւն տալ երկու սեռի անձանց և պատրաստել գործնական ճանապարհով հմուտ հաշուապահներ: Աւարտողները ստանում են ատեստատներ:

Աւանդվելի առարկայք սրանք են՝ 1) Առեւտրական Տնտեսութիւն, 2) Առեւտրական թուաբանութիւն, 3) Հաշուապահութիւն (պարզ, կրկնակի և բանկային), 4) Թուաբանութիւն համրիչի վրա, 5) Առեւտրական թղթակցութիւն, 6) Առեւտրական և մուրհակի կանոնադրութիւն և 7) Գեղագրութիւն, վատ ձեռքի ուղղելը:

Ուսումը սկսվելու է սեպտեմբերի 16-ից: Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 2-ից, ամենայն օր, առաւօտեան 10-ից մինչև 11-ը, և երեկոյեան 4-ից մինչև 8 ժամը, կուրսեր հիմնողի բնակարանում, Սոլոլակում, Ալէքսանդր փրիգոնովի տանը, № 9, Սերգիեվսկայա և Նագօրնայա փողոցների անկիւնում: Ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիաբար. Ծովխանօջների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, С. П. Мануэльянцу.

(Ե. Հ.) № 73 5—25

Այս օրերս լոյս տեսաւ և վաճառվում է

„ПОЛОЖЕНІЕ АРМЯНЪ ВЪ ТУРЦІИ“

ДО ВМѢШАТЕЛЬСТВА ДЕРЖАВЪ ВЪ 1895 Г.

ՆՈՐ ԳՐՔԻ 2-ՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Պարունակում է՝ Գլադստոնի ճառը, յօդուածներ՝ ՌՈԼԷՆ-ԺԱԿՄԷՆԻ, ՄԱԿԿՕԼԻ, ԴՐԻՆԻ ԴԻԼԼՕՆԻ, ԴԻԼՎԻ և ուրիշների:

Առաջաբան պրօֆէսօր Լ. Ա. Կամարօվսկու

ՄԱՏԹԷՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆԻ և Է. ԴԻԼԼՕՆԻ պատկերներով: Երես 443+XXVIII

ԳԻՆՆ Է 1 ՌՈՒԲԼԻ

Պահեստը՝ МОСКВА: въ книжный магазинъ Н. П. Карбасникова, Моховая, д Нееловой. (№ 61) 10—10

„ՄՇԱԿԻ“ ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ

վաճառվում են հետեւեալ հայերէն գրքերը

	Գինը
1) ԷՎ ԷԼԻՆԱ, Գրիգոր Արծրունու	50 կոպ
2) ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, Գ. Արծրունու	20 „
3) ՄՏՔԻ ՄՇԱԿԸ, Խ. Մալումեանի	50 „
4) ՍԱՍՈՒՆ, Ա. Քալանթարի	20 „

Օտարաքաղաքացիները կարող են վճարը փողի տեղ ուղարկել պօստային մարկաներով: (№ 59) 10—10

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.

Հնարողներ

ԾԱՂԿԵԱՅ Օ-ԴԸ-ԿՕԼՕՆԻ

Ջանազան գոյնի

Նորութիւն! տուալէտի ջուր

«Օ-ԴԸ ԲՐՕԿԱՐ»

ԶԳՈՅՇ ՊԷՏՔ Է ԼԻՆԵԼ ԿԵՂԾՈՒՄՆԵՐԻՑ

(ամ. 10, 25). № 80 1—9

ՕԺԻՏԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՋԿԵՐԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՆ է 23,000,000 րուբլի: Ընկերութեան տոկոսաբեր թղթերը պահվում են պետական բանկում:

Ծնողներին, խնամատարներին և առհասարակ այն անձանց, որոնք ցանկանում են ապահովացնել աղջկանց ապագան, „ՌՕՍՍԻԱ“ ընկերութիւնը առաջարկում է ՕԺԻՏԻ (բաժինք) ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Օրինակ, եթէ ցանկանում են երկու ամեայ աղջկայ համար ապահովացնել 5000 ՌՈՒԲԼԻ ՕԺԻՏ, այնպէս որ, 18 ՏԱՐԵԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ստանան այդ գումարը, (այսինքն 16 տարուց յետոյ), այն ժամանակ այդ տեսակ ապահովագրութեան համար ապահովագրողը „Ռօսիա“ ընկերութեանը պիտի վճարի ամեն 3 ամսից յետոյ 52 րուբլի:

Սոյնանման ապահովագրութիւններ կարելի է կայացնել նաև այն պայմանով, որ ապահովագրողին անմիջապէս վերադարձվեն բոլոր իր վճարած տուրքերը (պրէմիաները,) եթէ միայն ապահովագրված երեխան վախճանվի պայմանաւորեալ ժամանակից առաջ:

1895 թւի յունվարի 1-ին „ՌՕՍՍԻԱ“ ընկերութեան մէջ ապահովագրված էին 31,701 անձինք 83,708,760 րուբլի դրամագլխով:

Տղայ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ համար ևս կարելի է ապահովացնել դրամագլուխ նոյն կերպով, ինչպէս աղջկանց, և այդ դրամագլուխը կը ստացվի իբրև թոշակ (պէնսիա) ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ համար, եթէ միայն ապահովագրած երեխան կապրի մինչ պայմանաւորեալ ժամանակամիջոցը:

Ապահովագրութեան մասին յայտարարութիւններն ընդունվում են և ամեն տեսակ տեղեկութիւններ հաղորդվում են Վարչութեանը Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, սեփական տուն, № 37), կովկասեան շրջանի համար ընկերութեան Վարչութեան մէջ, որ գտնվում է՝

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Սերգիեվսկայա փ. տ. № 6. (երկրորդ յարկում) և բոլոր գործակալութիւններում կայսրութեան բոլոր քաղաքներում:

(№ 71) (Հ.) 27—52

ԲԱՔՈՒ

Կառավարութեան թոյլտուութեամբ

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

(Պարբերաբար խրաքանչիւր 4—5 ամսից յետոյ)

ԾՐԱԳԻՐ. 1) առեւտրական թուաբանութիւն. 2) ՆԱԽԹԱՅԻՆ ԱՐԴԻՒՆԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ, չոգենաւային, առեւտրական և բանկային ԿՐԿՆԱԿԻ ՀԱՇՈՒԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ (теорія и практика). 3) թուաբանութիւն համրիչի վրա. 4) առեւտրական և մուրհակի կանոնադրութիւն:

Ընդունելութիւնը օգոստոսի 20-ից. պարապմունքները սեպտեմբերի 10-ից:

Դիմել՝ БАКУ, Татарская ул. д. № 30, կամ въ контору Бакинск. отдѣл. «Бр. Цовьяновы и К.»

2—15 (№ 77) (;) Դասատու-հաշուապահ ԱՐՇԱԿ ՏԷՐ-ԳԱՍՊԱՐԵԱՆՑԻՆ

ԿԱԿԱՕ ԲԼՕՕԿԷՐ

ԱՆՆԴԱՐԻՐ ԽՄԻՉՔ, արկղիկներում, 1/1, 1/2, 1/4 և 1/8 կիլօգրամ: (GRAND PRIX) Բարձրագոյն պարգեւ Անտվէրպէնի 1894 թւի համաշխարհային ցուցահանդիսում:

Գլխաւոր պահեստը՝ դեղարարական ապրանքների Բարձրագոյն հաստատված կովկասեան ընկերութիւնը Թիֆլիսում: (№ 6) (Ե) 25—50

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 12 Іюля 1896 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорис-Меликовская ул., д. каз.